

Kofčárjov Štefan – bohinjski folklorni junak

MARIJA CVETEK

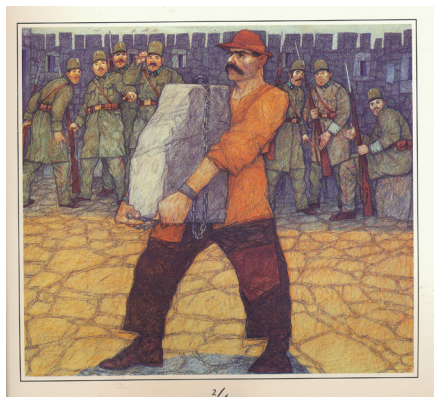
*Dragemu očetu Francu Cvetku (1919–2003)
ob 100. obletnici rojstva*

Bohinjski kolektivni spomin umešča kmečkega silaka Kofčarjovega Štefana med folklorne junake Krpanovega ranga. To potrjuje tudi objavljena zgodba, ki jo je po ljudskem izročilu literariziral Fedor Bevc:¹ »Kofčarjev (Klobučarjev) Štefan« s podnaslovom Bohinjski Martin Krpan (Bevc 1987). V primerjavi z Levstikovim popularnim literarnim junakom je bil Kofčarjov Štefan resnična zgodovinska oseba. Živel je v hribovski vasi Koprivnik v Bohinju, ki je zaslovela po slovenskem svetu

1 Fedor Bevc (1921–2009), sodnik in vsestranski bohinjski intelektualec.

že z Valentinom Vodnikom, prvim župnikom koprivniške fare. Štefan je tam kupil hišo od klobučarja Ignacija Korošca, zato se še dandanašnji pri tej hiši po domače reče pri Kofčarju.² Ker mojster s svojo obrtjo ni dovolj zaslužil, je hišo prodal gorjuškemu orjaku Štefanu Čudnu, ki se je odtlej imenoval Kofčarjev Štefan. Rodil se je torej na Gorjušah, kjer se tudi še danes reče *par Čotanjaku*. Na svet je prišel 13. decembra 1830. leta; bil je peti izmed sedmih otrok očeta Janeza in matere Urše, roj. Jamar. Že kot »majhen« otrok je bil precej večji in močnejši od vseh svojih vrstnikov. Takole ga predstavi Fedor Bevc v svoji zgodbi:

Bil je krepak otrok, poganjal je kot brina [smreka]. Ko je odrasel, je bil visok skoraj dva metra, težak pa dva centa in štiri funte.³ Močan pa je bil, da je kulič⁴ kamenja peljal z vozom na štiri kolesa samotež. Oglje v košu prenašal kot malokdo. Rudo pozimi in poleti vlačil v dolino s sanmi. (Bevc 1987: 166)

Kofčarjev Štefan. Ilustracija: Rudi Škočir (Cvetek 1999: 17).

Štefan je torej tehtal slaba dva kilograma več kot dvesto kilogramov. Njegov prapravnuk Vojko Polanc (roj. 1968) z Ribčevega Laza pripoveduje, da je bil *tako širok, da ga je bilo en meter čez hrbet* (TZ, V. Polanc). Štefana so primerjali s Krpanom predvsem zaradi njegove fizične moči, zunanje pojave in svobodomiselnosti. Še danes so v Bohinju živi frazemi, ki močne ljudi primerjajo s Kofčarjem in Krpanom: *S tak kat Kofčarjev Štefan. S tkuj močan kat Kofčarjev Štefan. S cev*

-
- 2** V govorih Zgornje Bohinjske doline se klobučarju reče *kofčár*, klobučevini pa *kofčína*.
3 Stara utežna mera funt je približno 45 dkg; še v polpreteklem času so ljudje tehtali tudi seno, meso idr. s tehtnico *funtarco*.
4 Avtor je najbrž mislil kubik, ker so tudi drugi informatorji povedali, da je Štefan lahko dvignil celo en kubik težko skalo. Da bi si bolje predstavljali, Vojko Polanc (TZ) pove, da je 16 samokolnic peska en kubik. Izraza *kulič* ne najdem v slovarjih; morda ga poznajo v kakšnem nebohinjskem govoru.

Kofčarjov Štefan. S tak̄ kat̄ Čat̄njakov Štefan. S cev Krpan. Pri slednji primerjavi bi ga morda lahko pisali z malo začetnico, saj izraz krpan označuje tudi močnega, velikega, robustnega in celo neokretnega človeka. Tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pod geslom *krpàn* (–ána) najdemo oznako ekspresivni izraz za: »velik, zelo močen človek« (SSKJ 1998: 461). Morda so si izraz ljudje sposodili pri Levstikovem Krpanu. Kadar pa je potrebno opraviti kakšno delo, povezano z dvigovanjem in prestavljanjem velike teže, pa še danes marsikdo vzkligne: *Kofčarjovga Štefana se manjka!*

V primerjavi z Levstikovim Krpanom, ki *mu dela ni bilo mar*, je bil Štefan naravnost garaški človek, a je vse opravil z lahkoto, ker je imel neverjetno moč. Marsikdo je bil prepričan, da je bila nadnaravna, vendar Vojko Polanc in Lovrenc Beznik razlagata, da se pač *naraj majo tač adje, takà rasa, k so več pa bolj trdnà, zato so pa močnèš vod ta drújəh* (TZ 2017, L. Beznik).⁵

In zares je bilo v tem rodu več fizično močnih in velikih ljudi. Spomnim se Štefanove vnukinje Johane (1900–1997), ki je celo leto živela na planini Lom pod Uskovnico. Bila je velika in močna in pravili so, da je hlode kar *premétvova* (premetavala). Tudi pripovedi so Štefana postavljale v bližino velikanov, saj bi se samo oni lahko kósali z njim, kajti bila sta »tkuj dva moža vèlika, da j adən na Stədoro stav, adən pa na Ródənjcə [Rudnici]. Pa le ano vosló sta imeva, da s ta s jo podajova, k sta kosó brusiva. [...] Ana žena j bva pa tud tkuj vèlika, gvišno [najbrž] da sestra vod təh dvejəh, ...« (Cvetek 1993: 32). Še bližje njegovemu domu *pod Pəcam jə biv an dəkajč* [deklič] *tkuj velk pa močən, da j v bertho* [predpasniku] *nesov dəvet əldi* (TZ 2008, M. Smukavec).⁶ Velikani so izumrli in ta dva iz pripovedi Marije Gašperin so po smrti pokopali v njihov Postnjek:⁷ »Pa j res tok narjeno, kət bə biv grof [grob]« (Cvetek 1993: 32). Ob poti čez Bačo pa je pokopan ajd in zato se tam reče *Pər gróbo*: »Star əldje so imel takò vero, da so mo na grof kamnjè nosilə. Pa kdor jə šov memo, mo j mogov an kamən gor zadgatə [vreči]. A ga j s təm panov [zagovoril, ukrotil] al koko?!« (nav. delo: 184). Pokojnikovi duši so želeli preprečiti, da bi se vračala nazaj na ta svet. Sicer pa imajo take groblje še v današnjem času tudi različne praktične pomene (oznaka za mejo med dvema gozdnima parcelama itn.). Ljudje so tudi v cerkvi

5 Poknjiženo: da se najdejo taki ljudje, taka rasa, ki so večji pa bolj trdni, zato so pa močnejši od drugih.

6 Ledinsko ime Pod Pecami označuje predel nad vasjo Češnjica proti Jereki, ob pešpoti, ki vodi v Podjelje. Ime po vsej verjetnosti izhaja iz besede peč, tj. pečina, skala; teh pa je tam vse polno, zato je gospodar novi hiši v bližini dal ime pri Skalarju.

7 Ledinsko ime za travnik pod senožeti.

slišali za svetopisemske velikane, zato so bili še bolj prepričani, da so »včasøh v Bohinjø žvel ajdjø, k so bli tkuj vøliè, da so s z ane goré na ta drugo roèé podajalø« (prav tam). In zato so radi verjeli, da se je kakšen izmed njih znašel med Štefanovimi predniki. A sodobni nejeverneži trdijo, da je šlo pri Štefanu prav gotovo za gensko napako, saj so znani tako imenovani hipofizni velikani.⁸ Toda »problem« ne tièi v njegovi višini, saj je bil takrat še kdo drug visoke postave. Strahospoštovanje zbuja njegova neverjetna moè, ki še danes užíva velik ugled. In prav zato Štefan ni èutil nobene potrebe po agresivnosti; prav nasprotno: bil je mirne in krotke narave.

Predvsem pa je bil dober kmeèki gospodar; obvladal je tudi nekatere tradicionalne obrti, kot sta oglarstvo in opekarstvo. Źe na Gorjušah se je prežívljal z oglarstvom – s kuhanjem in prodajo oglja, ki ga je v velikih kolièinah nosil v košu. V èasu bohinjkega Źelezarstva so pridobivali predvsem bukovo oglje za talilne peèi. Štefan je sekal in cepil debela stara drevesa in naenkrat je imel pripravljeno kopo za kuhanje oglja. Danes bi rekli, da je bil trajnostno naravnan, saj so drugi množièno sekali tudi mlajša drevesa »in s tem povsem onemogøèili trajnost razvoja gozdov« (Veber 1986: 6). Menda je imel svoja kopišèa še na obrobju blejskih planin. Tudi drugaèe se je ukvarjal z *goljcarijo*, tj. s sekanjem lesa za predelavo in za drva. Rudo pa je kopal za potrebe bohinjke fuŹin in za Źelezarno na Javorniku pri Jesenicah. V dolino jo je pozimi in poleti spravljal s sanmi.

Velika posebnost so bile Štefanove škarpe⁹ in kamnite ograde; kjer so jih gradili, so prosili Štefana za pomoè. Najznamenitejša je izredno dolga in lepo oblikovana kamnita ograda, ki v strmini obrobja Èatønjakove pašnike in travnike prav do njihovega doma na Gorjušah. Štefan je zlahka dvigoval teŹke kamne in jih v grobem sam obrezoval. Gradil je tako imenovane suhe škarpe, ki jih še danes lahko vidimo na veè mestih v Bohinju. Njegov sorodnik Franc Èuden (1905–1994) je o tem povedal:

K so cesto deval v Jøreko gor - svoj èas jø bla skoz Babno gøro - k so škarpo delal, so njega prosil, jøm jø vøt tist kamnje zvozvov [...]
Vse jøm jø poloŹov, kamør jø tist kamøn slišov. To j suha škarpa, kvadrø na suh narovnan, za silo obrezan: se ni šø nkol prømøkniv, kar pomnøm, petøsedømdøæt let, søm sigurøn. To j Štefan delov, ampak jø znov delat. [...] Šlo j pa vse navzkriŹ [kamni]; tretjø j spodnja dva dol tišov. Kdor jø znov to nardit, jø obstojov trajno. (Cvetek 1993: 234)

8 O velikanih glej, na primer, Berk 2009 [2008]; Dapit in Kropej 1999.

9 Zid med dvema višinama zemljišèa za prepreèevanje usipanja, drsenja zemlje.

Štefanove škarpe (foto: Marija Zupanc, 2017).

Seveda ni rečeno, da je vse škarpe naredil Kofčarjev Štefan, kajti pripisali so mu tudi take, ki so bile zgrajene že po njegovi smrti: »To j visoka škarpa. Jest jo zmeram gledam pa zmeram mǎ j tud Štefan na misov. Bajboda mǎ j pravov, koko so to škarpo delal, tam okol 1906.¹⁰ leta so delal to cesto« (Cvetek 1993: 234).

Na domačih parcelah pa je bilo za takega nenavadnega *kergaljca* (korenjaka) najbolj praktično ograditi košenice s kamenjem, ki je ležalo vsepovsod v bližini, tudi na strmih pobočjih, kjer se je skupaj pasla živina gorjuških kmetov. Tam je bohinjski ledenik ob svojem umikanju pustil neštete balvane; to so velike osamljene skale, ki jih je Pavle Kunaver¹¹ imenoval tudi samovnjaki ali samotnjaki (TZ, P. Kunaver). Samotnjak pomeni tudi človeka samotarja in prav tak je bil Štefan, ki je vse svoje življenje najraje živel s kamnom. Imel je poseben odnos do njega, naravnost identificiral se je z njim, in kakor bomo pozneje videli, ga je usodno zaznamoval v dobrem in slabem smislu.

Kamen, skala ima v vseh kulturah in religijah človeštva simbolno vrednost. *Čeprav se nam zdi, da je trajen, kamen tudi razpada, a za človeka je večn*, pravi slovenski geograf in geomorfolog Jurij Kunaver¹² (TZ 2017). Teolog Reinhold Stecher je v svoji knjigi zapisal: »Ker skala izžareva trdnost, zanesljivost in varen oprijem, je postala pratip, prapodoba človeštva, da, celo simbol Neskončnega. Več desetkrat pravi Sveto pismo: Bog je skala« (Stecher 1993 [1986]: 35). Tudi Štefan je očitno

10 Štefan je umrl leta 1901, vendar Čučk pravi, da so cesto delali okoli 1906. leta, kar bi bilo lahko tudi nekaj let prej.

11 Slovenski geograf in alpinist, začetnik opazovanja in opisovanja ledenikov (ustni vir: Jurij Kunaver).

12 Prof. dr. Jurij Kunaver, ugledni raziskovalec visokogorskega krasa.

v kamnu začutil arhetipske korenine kolektivne zavesti. Zanj ni bil samo gradbeni material. Kamen je nanj deloval pomirjevalno, nanj se je zanesel, v njem je lahko materializiral svojo nadpovprečno moč.

Alpinist Jože Mihelič je razmišljal o Štefanovem in o svojem odnosu do kamnitega sveta:

Alpinisti skal ne predstavljamo, tako kot jih je prestavljal Kofčarjev Štefan. V nasprotju z vsemi, ki skale uporabljajo kot gradbeni ali umetniški material, jih oblikujejo in premikajo, alpinisti radi vidimo, da ostanejo tam, kjer so, da se nobena ne premakne, ko iščemo oprinke ali lovimo ravnotežje, ko gledamo arhitekturo gora kot nekaj popolnega. Za ene in druge trdim, da jim kamen predstavlja živo snov, brez katere bi bil svet reven, ubog.¹³

Poseben odnos do te »žive snovi« se izraža tudi v mnogih literarnih delih. Franček Knez ga je metaforično izrazil v svojem delu *Ožarjeni kamen*: »Vsi, ki imamo kamen silno radi, ga imamo radi že od nekdaj, in to zato, ker nam je blizu. V njem uzremo lastno podobo« (Knez 2009: 57). Najbrž jo je uzrl tudi Štefan, edino s kamnom se je torej lahko kósal in danes bi rekli, da je bil zanj velik izziv.

Na poseben način se je sporazumeval z njim in prav gotovo je poznal tudi več njegovih skrivnostnih moči. Nekoč so tudi v Bohinju zdravili s kamni. Zeliščarica in slikarka Marija Korošec (roj. 1928) z Bohinjske Bistrice je povedala, da je vsak kamn za nekeje, da vsak kamen nekaj zdravi, a so ljudje to v veliki meri pozabili.

Jest grem pogost preskušat razne kamne pa kamnčke in jöh polagam na roko. Rada bi najdla tistga, k vleče vñ, če te pič kača al pa kakšna žuželka, al pa kej podobnoga. Večkrat občutam, da mi dobro dene, če kakšn kamn držim v rok. (TZ 2011, M. Korošec)

S kamnom so uničevali tudi *coprnije*; nekoč je pod Studorom hudo zbolela žena, ker je bila *ana nasreča narjena*. Star mož na Dolenjskem, ki je znal ventati [odvrčati bolezen], jim je povedal: »da do [bodo] dobil prađ hišo detoljo navzkriž položeno, pa da jo morjo s kamnam pobitā. Potle so pa res tok naredlā, se j pa žena pozravva« (Cvetek 1993: 143). Na kamen so prenesli bolezen, z njim pa so jo lahko tudi povzročili, kajti »v kamnih so pogosto inkarnirani uroki« (Chevalier in Gheerbrandt 1995 [1969]: 223).

Posebno balvani so bohinjskemu človeku »dali misliti«, v njih je prepoznaval mitične kraje (primerjaj Šmitek 2007), kjer je

13 Jože Mihelič, prof. športne vzgoje, fotograf, publicist, turni smučar, naravovarstvenik (e-pismo, 21. 9. 2017).

lahko izvedel za svojo usodo. Vse polno jih je v Stari Fužini in eden izmed njih se imenuje Bundrov kamen, ker je nad njim Bundrova domačija. K tej skali so ljudje hodili na sveti večer opolnoči poslušat določene *cabne* (znamenja): »Čer s slišov, da se zabija truga [krsta], v tistmo konco vasi j druj let adən umərov. Čer s pa slišov hərmonko, so se pa žənilə« (Cvetek 1993: 66). Prav tako je ciganka morala dati za nekaj časa pod kamen svoje »šlogarske« attribute, če je hotela z njimi človeku napovedati usodo: »Jə pa jejc ubiva v to ta židano ruto. Pa notrə j še ano ribjo kost potisnova, k jo j imeva s sabo« (nav. delo: 97). V kamnitem zidu je živel tudi modras, ki je »žvizdov [žvižgal] [...] pa rožo j imov na gvalə, [...] So votlə [trdili], da j zacopran.« (Cvetek 1993: 24).

Morda je Štefan še znal komunicirati z bajeslovnimi bitji,¹⁴ ki so živele med skalami nad dolino in tudi v triglavskem pogorju. Njegov sodobnik, bohinjski pisatelj Janez Mencinger (1838–1912), je v svojem potopisu *Moja boja na Triglav* predstavil mnoga bajeslovna bitja, ki so živele tam gori. Triglav pa je bil v njegovem času še mit v pravem pomenu besede (primerjaj Baš 2004; Bently 1996; Cottrell 1998 [1996]): »Kdor se zagleda v Triglav, tega ugonobijo njegovi duhovi, ki nočejo, da bi nižinski človek hrepenel po takih višavah« (Mencinger III. 1963: 186). Zato so se ljudje s strahospoštovanjem ozirali v višave, saj so verjeli, da ta bitja lahko usodno posežejo »v gorjansko življenje: Mož je zjutraj zdrav in jak, do večera ga ubije strela, zasuje plaz, v prepad telebi kamen, ki se mu je utrgal pod nogo ...« (nav. delo: 159). Mnogi izmed tistih, ki so bili preveč pogumni, so morali svojo predrznost plačati z življenjem.

Med njimi so bili zlatosledci in *ravbšici* (divji lovci), o katerih govorijo bohinjske povedke. Tudi Štefan je z največjim veseljem lovil divjačino po Pokljuki in zato ga je že kot *ravbšica* oblast večkrat preganjala. Čeprav je bil pošten možakar, se mu divji lov - tako kot mnogim Bohinjcem - ni zdel nič spornega, saj so bili prepričani, da je do »divjačine najbolj upravičen domačin«, ki živi v njo v sožitju in se bori za preživetje v težkih naravnih okoliščinah. Podobno je mislil tudi kmet in ljudski pesnik Franc Cvetek (1903–1984) v svojih verzih: »Planšar si tega v zlo ne šteje, / ker gamsov rod se sam zaseje, ...« (Kravji bal 1985). Zato ne preseneča, da je motiv divjega lova tako pogost v bohinjskem folklornem slovstvu. Ta bohinjskemu človeku ni pomenil le drzne preizkušnje njegovih moči v spopadu z naravo in oblastmi, pač pa je posebno revnejše domačine za gamsovim tropom gnala skrb za

14 Več o bajeslovnih bitjih glej, na primer, Cvetek 2005; Goljevšček 1988; Šmitek 1998, 2004, 2012..

preživetje. Zaradi prepovedanega lova so morali nešteto krat pešačiti do radovljiške sodnije. A *ravbšici* so si izmišljali neverjetne zvijače, ki so jih pogosto reševale pred lovci in sodiščem.

Tudi Kofčarjev Štefan se je samozavestno in zvito branil, kar mu je prišlo prav v še hujših življenjskih preizkušnjah. Te so ga doletele, ko bi moral obleči avstro-ogrsko vojaško suknjo. To je moralo biti leta 1851 ali 1852, ker so bili takrat vojaki z 21. letom potrjeni za v vojsko. Vojaška služba mu ni dišala, zato se ji je izmikal na vse pretege. Pametnemu mladeniču, ki je ljubil svobodo, kakor poudarjajo pripovedi o njem, se je zdelo nespametno, da bi izkazoval lojalnost do habsburške monarhije. Bil je velik lokalpatriot, niso ga pa ganila napihnjena gesla o zvestobi cesarju in domovini. V Bevcovi zgodbi izvemo:

Kakor je bil močan, tako je ljubil prostost. Ob rojstvu so mu sojenice napovedale, da bo svoboden človek, a bo to svobodo drago plačal. Prerokba se je začela izpolnjevati, ko je bil star dovolj, da bi služil cesarja - bil njegov vojak polnih šestnajst let. Štefanu pa ni dišalo, zato se ji je skrbno izogibal v gozdove. Dvakrat so ga vseeno ujeli. Prignali so ga k vojakom, a obakrat je ušel. Toliko da je skusil surovost vojaškega reda, ko so ga kaznovali – skoz dvojno vrsto vojakov s šibami je ponesel gol hrbet. (Bevc 1987: 166).

Toda vojaška obveznost v avstro-ogrski vojski je bila od leta 1845 skrajšana na osem let, pozneje pa na tri leta, tako da Štefan ne bi bil vojak celih 16 let. Vendar pa so dezertarje doletele hude kazni, celo smrtne, zato bi bilo verjetno, da bi mu z vsakim pobegom podaljšali vojaški rok. Kajti pobegle vojake so kaznovali tudi na ta način.¹⁵

Po drugi varianti te pripovedi pa bi moral Štefan vojsko služiti do smrti:

Cesarjova odredba j bla, da j vsak tak, k ni prævzev dóma, k jà biv odveč, mogov pa v vojaško službo do onemoglost. Ta Štefan jà biv pa tud mvaj, sta ga pa dva žandarja pršla isket za v vojaško suknjo. (Cvetek 1993: 233).

Tu je njegov sorodnik Franc Čuden hotel povedati, da je najstarejši brat prevzel kmetijo, mlajše pa so novačili za v vojsko. Toda v 50. letih 19. stoletja ni bilo več selektivne vojaške obveznosti, da bi bili oproščeni tudi nasledniki na kmetiji. Vojaška služba ni bila več dosmrtna. Tudi sicer ni bila, saj so se hoteli prej znebiti ostarelih vojakov. Splošna vojaška obveznost je bila s cesarsko uredbo uvedena ob koncu

15 Mag. Marko Štepec (ustna informacija).

leta 1866, leta 1868 pa z zakonom. V času Marije Terezije namreč vojaška obveznost še ni bila splošna, zato so se fantje izogibali vojaškim naborom in tako rekoč dosmrtnim vpoklicem. Za tisti čas je značilno skrivaštvo in dezerterstvo, ki je našlo svoj odmev tudi v folklornem slovstvu in v književnosti. Pri nas imamo v senožetni planini na Šeh v našem rovtu »spomin« na tiste čase – majhno njivico, *njivč*, ki se je že precej zarasel. Po pripovedi¹⁶ je ta svet izkrcil in prekopal nekdo, ki se je po planini skrival pred vojsko. Za *vón* (lon, plačilo) je prebival v planinskem stanu in tudi na hlevu.

Tudi Štefanovo izmikanje vojaščini je živo v folklornih pripovedih o njem. V njih se izraža temeljna drža svobodomiselnega in miroljubnega človeka, ki je v boju z žandarji pa vendarle pokazal svojo moč. Zavedati se je treba, da je bil to čas po marčni revoluciji, obdobje Bachovega absolutizma (1849–1859), ko je policija dobila še večjo moč in nadzor. Zato je bil Štefanov upor še toliko bolj vreden občudovanja; v njem je preprost bohinjski človek, ki se je vseskozi »bodel« z zemljiško gospodo, videl svojega predstavnika in celo zaščitnika, *ki jim bo že pokazal*. Prav v tistem času je kmet vendarle dosegel svojo temeljno pravico z zemljiško odvezo; ta ga je rešila podložništva zemljiški gospodi. Štefan se je kot kmečki sin dobro zavedal, da je kmet postal svoboden lastnik svoje zemlje. In zato ni čudno, da ljudje še dandanašnji soglašajo s Štefanovo nelojalnostjo do oblastnikov in do vseh nesmislov, v katere so tako ali drugače pahnjeni v svojem življenju.

O prijetju Štefana Kofčarja vsaka varianta pripovedi pove nekaj svojega. V Bevcovi izvemo, da so ga žandarji tretjič ujeli in vkljenjenega odpeljali na Bohinjsko Bistrico in čez nekaj dni naj bi ga odpravili v Ljubljano. Stražil ga je nadut žandar, ki mu je poskušal uliti strah v kosti: »Ni ga svinja skotila, ne mati rodila, da bi se ga bal« (Bevc 1987: 166). Šla sta peš skozi Štenge:¹⁷

Štefan se je poslavljaj od Bohinja, pogledoval v robove Pokljuke in zraven drgnil, rahljaj vezi na rokah. Žandar je hodil slep in gluha. Na [Bohinjski] Beli pri gostilni Pod kvancam se je želel odpočiti, sestri travo, prižgati pipo. Štefan je čakal poleg in napenjal mišice in naenkrat raztrgal verige. Žandar pa pokonci in s puško v njega. Prepozen je bil, Štefan je že zgrabil puško. Tudi sabljo je prestregel pa zamahnil po žandarju z njo in poleg kože odrezal še uho. Potlej se pa s puško zakopal v breg. Žandar pa za njim, na kolena in je prosil puško, češ da bo ob službo že tako. (Bevc 1987: 166)

16 Avtoričina mama Ivana Cvetek.

17 Štenge ali Štenje (gorenjska narečna palatalizacija: mehkonebnik g se pred e omehča v j), staro ime za pot skozi Sotesko, kjer so bile v skalo vsekane stopnice.

Na žandarjevo srečo je prišel mimo Štefanov znanec Kocjan in ga pregovoril, da je žandarju vrnil puško, a mu je pobral naboje. Nato sta jo s Kocjanom po bližnjici mahnila domov.

V Čučkovi¹⁸ varianti sta Štefana prvič gnala dva žandarja:

Poj so ga pa gnal, pa ta ni biv næc osramočen. K ni blo nobene žalezance pa næc, so šla pa z Garjuš na Nomenj pa skoz Sotesko v Radoljco; tam jə biv pa tist štab za sprəjemanje. K so šla z Garjuš dol po pot, jəma j Štefan pa sablje polomov pa vəs orožje strgov, gvišno [najbrž] jəh jə ša prəmlatov pa šov nazaj domu. (Cvetek 1993: 233)

Čeprav vemo, da se Štefan ni rad pretepal brez potrebe, Čučku to kar ni bilo všeč in vedno je ugibal, da jih je pa ja pretepel. Ljudje se v podobnih okoliščinah raje identificirajo z dejansko kot pa s fiktivno osebo. Čučk je tudi povedal, kako je ta dogodek razkačil Štefana in se je zato znesel nad volkom:

Jə biv pa rækkačen, jə pa néce [nekje], k so bli ša vokova, an vok čakov pər pot, ga j pa Štefan zagrabov za nos pa za ta spodnjo čəljust. Ga j pa vrgov čaz rame pa domu ga j nesov na Garjuše, pa v ta zadnjo mo j žalezan kov vtəknov, da j koj poginov. (Cvetek 1993: 233)

To prekruto znašanje nad volkom dodatno sprošča Štefanovo moč; lahko pa ponazarja še enega sovražnika, ki mu kolje živino na paši. In ko se je osvobodil dveh, si je morda mislil: »A zdaj pa še ti tukaj?!« Sicer pa je Štefan v ljudskih očeh premalo izkoriščal svojo moč proti sovražnikom; menili so, da zaradi tega, ker je nadvse ljubil mir, bil pa je tudi dobrega srca.

V zgodbi »Kofčarjev Štefan« pa izvemo, da sta ga prvič prav tako dva žandarja gnala skozi Štenje zaradi nekega pretepa:

Pole s jə pa na Obrnah zrahljov ročé, pa žəndarjama j rore skrivov pər puškah. Potle ga j votov adən pa z bajonetam, mo j pa še uho odsekov, k mo j bajonet vzev. Tistedva žəndarja sta vəkava, nəj jəma da puške nazaj, čə ne b bva tedva kaznovana. Potle jəh jəma j pa dav, pa koj [kar] z Nomenja gor po bližənjc jə šov damu. (Cvetek 1993: 231)

Da je bil Štefan humorist, pove tudi njegova pripomba žandarjema, ki jima je skrivil puški: »*Bo šə bolj nəsvo okəl vógva!*«¹⁹ Tudi Lovrenc Beznik pritrjuje temu: *K jə žəndar prgnòv Štefana do Parnjeka,*

18 Franc Čuden, p. d. Čučk.

19 »Bo še bolje neslo okrog vogla!«

mo j ta puško vzev, pa čoz kolen jo j djav, da mo j ror skrivov. Ja rekov: »Jest grem zej damú, ti pa ida, kamər vòč« (TZ 2017, L. Beznik).²⁰

Iz rokopisnih zapiskov Štefanovega pravnuka Mirka Čufarja (1931–2011) prav tako izvemo, da so Štefana, ki se je skrival pred vojaščino, *izsledili* žandarji in ga odpeljali na Bohinjsko Bistrico na žandarmerijo, javil se je pogumen žandar in ga vklenjenega v lisice gnal peš proti Bledu.

Na Bohinjski Beli pa si je Štefan

zrahlal lisice na rokah in jih pretrgal. Razorožil je žandarja in mu med prerivanjem odbil z bajonetom na puški del ušesa. Po tem prerivanju je Štefan zbežal in puško vso skrivljeno odnesel s seboj proti gozdu v hrib, koder se vzpenja pot proti Gorjušam. [...] Žandar je vpil in prosil naj mu takoj puško vrne, da ga bodo zaradi tega ustrelili, če bi se brez puške vrnil. Štefan mu je na to odgovoril, da bo puško dobil pri Debeli skali [...] samo pod tem pogojem, da ne bo šel takoj za njim. [...] Ta zadeva se je momentalno dobro iztekla [...] Prišel je ponovni nalog za aretacijo ... (Arhiv rodovine Cuden, rkp. M. Čufar)

Zanimivo je, da ljudje pripovedujejo, kako je Štefan žandarju odsekal uho, a jih ni prav nič več brigalo, kaj je bilo potem z njim in njegovim uhljem. V dveh variantah zgodbe ga je odsekal s sabljo, v drugih z bajonetom. V zadnji varianti mu je *odbil* samo *del ušesa*, in še to ne name-noma; zgodilo se je med prerivanjem in odbil mu ga je z bajonetom, ki je bil nasajen na puški. Če so prišli orožniki *bajonet auf*, se pravi, da so imeli na puškah nasajene bajonete, so se jih ljudje še bolj ustrašili. Odsekano uho bi lahko simboliziralo prekinjeno komunikacijo z možem postave, ki so ga bila ena sama ušesa prisluškovanja in ki mu tako ali tako ni bilo mogoče ničesar dopovedati, saj je žandar poslušen samo postavam, ki jim je zavezan po službeni dolžnosti. Štefanu pa je bila prav gotovo blizu tudi svetopisemska pripoved o sodnem procesu zoper Jezusa. Ko gredo vojaki proti njemu, ga apostoli vprašajo, ali naj udarijo z meči. Preden odgovori, Peter že zamahne z mečem in odseka uho Malhu, služabniku velikega duhovnika. A Jezus ga posvari in ozdravi Malha, kajti Jezus se pusti prijeti, ker se mora zgoditi božja volja.

V zapiskih Štefanovega naslednika izvemo še, kako je orožniški mojster naslednjč šel sam po Štefana na Gorjuše. Poznal je njegovo moč in ga je *na lep način* izvabil na žandarmerijo na Bohinjsko Bistrico.

Tam so ga krepko vklenili in pripravili za pot na Bled. Vse je v redu šlo do začetka Bleda. Tu si je Štefan privoščil žendarja potrgal je vse vezi vklenitve in zgrabil žendarja in mu rekel, da sedaj naprej bosta

šla drugače. Kakor bo on rekel. Razorožil je žandarja ga vklenil v vezi, šapko [kapo] na glavi mu je obrnil nazaj bluzo mu je tako oblekel da mu jo je zadaj zapel. Puško mu je na ramena dal narobe tako da je bila cev obrnjena proti tlom in ga je tako sam Štefan gnal proti Bledu ravno v času ko je bilo največ ljudi na cesti. To je bilo okoli desete ure ko so ljudje odbajali iz cerkve od maše. To je bila velika senzacija za tiste čase na Bledu da kaznjenec žene žandarja na žendarmarijo in to še našemljenega. To je bila za tiste čase velika sramota za tako stroge in močne žandarje. (Arhiv rodovine Čuden)

Vojko Polanc pripominja, *koliko je bilo smeha, ko so zagledali žandarja z narobe poveznjenim klobukom na glavi* in sploh z vso narobe obrnjeno uniformo. Menda se je moral tudi čevlje narobe obuti (TZ, V. Polanc). S tem je Štefan na šaljav način »narobe obrnil« identiteto predstavnikov javnega reda in miru in jih osramotil. V Bohinju pa so se nekoč tako branili tudi pred uroki. Če si hotel, da te nihče ne bi mogel ureči, si si moral narobe obleči *prušteh* (suknjič), čevlje; vsaka nogavica je morala biti drugačna itn. Oblačili pa so se tudi tako, da so bili vsi kosi oblačil živahno pisani; in še danes pravijo takemu, ki je zelo *našarjeno* oblečen, da se je *naprāvov na úrok*. Štefanovo samozavestno smešenje žandarja spominja na Martina Krpana, ki je osmešil vso gospodo na dunajskem cesarskem dvoru. Vse te variante pripovedi o tako rekoč istih prigodah nazorno potrjujejo značilnosti folklornega pripovedništva, ki s svojo domišljijo pretirava in spreminja resnične zgodovinske dogodke ter jim dodaja mitične elemente (primerjaj Cvetek 1996; Kropelj 1995; Matičetov 1956; Stanonik 2001, 2004).

Prostor dogajanja je pripovedovalcem dobro znan, vendar so tako intenzivno osredotočeni na napeto dogajanje, da samo naštevajo imena krajev, skozi katere se odvija dogodek. V Bevčevi zgodbi ob prvih dveh prijetjih izvemo samo, da so Štefana »prignali k vojakom« in da je izkusil surovo vojaško kazen s šibanjem po golem hrbtu. To, kar se je že prvič dogajalo na poti z Gorjuš na Bistrico ali na Nomenj, in skozi Štenge (ali Štenje) oziroma Sotesko in Obrne do Bohinjske Bele, pa Bevc opiše šele ob tretjem prijetju. V tem literarnem opisu Štefan ob slovesu od Bohinja nostalgичno pogleduje v »robove Poključke«, kar ga še toliko bolj spodbuja, da bi si razrahljal vezi na rokah. V obeh zapisanih narečnih zgodbah in v ustnem izročilu se je to zgodilo samo dvakrat, v zapiskih sorodnikov pa tudi v tretje. V slednjih je omenjeno ledinsko ime Debela skala, kjer naj bi Štefan na žandarjevo prošnjo pustil deformirano puško. Tam mimo je vodila z Bohinjske Bele bližnjica na Gorjuše, po kateri so predvsem Gorjušci in Koprivnikarji hodili peš po opravkih, preden je skozi Bohinj stekla železniška proga. In do te poti si je moral Štefan razkleniti roke, če je hotel kar najhitreje pobegniti možem postave. Tu dogajanje doseže vrhunec in

se v treh pripovednih variantah geografsko razplete na Bohinjski Beli, pred Bledom. Lovrenc Beznik pa je povedal, da sta z žandarjem prišla samo do Parnjeka pod Koprivnikom. Zdravko Sodja (TZ) je izvedel, da je Štefan žandarju skrivil puško že po poti, ki se je iz Jereke začela spuščati skozi Korita. V Čučkovi pripovedi se je to zgodilo na poti z Gorjuš proti Nomenju. Štefanu tako ni bilo treba hoditi skozi Sotesko, ker se je po isti poti že pred Nomenjem obrnil proti domu.

V štirih zgodbah (Bevc, Čufar, L. Beznik, Z. Sodja) Štefana iz Bohinja žene en sam žandar, v Čučkovi in Urhovi pa sta prvič prišla dva, drugič pa je Andrej Urh vedel za več žandarjev, Čučk pa za sedem. V Bevčevi Štefan ne uniči orožja, le naboje vzame iz puške in jo vrne na prigovarjanje znanca, ki je prav tisti trenutek prišel mimo. Žandarja pa spravi na kolena; prav tako v joku na kolenih moledujeta oba nesrečnika v Urhovi narečni zgodbi, dokler jima Štefan ne vrne bajoneta in pušk s skrivljenimi *rori* (cevmi). V Čučkovi pripovedi se kaže že kar nadnaravna Štefanova moč, saj je orožnikoma *sablje polomov pa vas orožje strgov* in po vsej verjetnosti ju je še premlatil za povrhu. V zapisu sorodnikov pa se je Štefan drugič iz žandarja še ponorčeval in ga zasramoval tako, da ga je v posmeh vseh mimoidočih narobe oblekel v uniformo in ga sam gnal naprej. Tokrat mu je puško samo obrnil navzdol. Ta tragikomična zamenjava sama na sebi priča o klavrnini vlogi predstavnika oblasti in nasploh o Štefanovem odnosu do nje.

Ko se je Štefan vrnil domov na Gorjuše, se je spet lotil svojega dela, vendar se je moral neprestano skrivati pred žandarji. Bevc je zapisal, da so na javnih mestih obesili poziv, da je na njegovo glavo razpisana nagrada. Tak javni razglas so tudi v slovenskem jeziku poznani že iz časa Marije Terezije. Dezerterje so lahko pobijali brez kazni, kajti dezerterstvo je veljalo za zločin:

Dezerter se kaznuje s smrtjo na vislicah. [...] Toda zločin nima samo za dezerterja, temveč tudi za njegovo družino najstrašnejše posledice [...] Njegovo ime, ki ga je njegov oče pošteno nosil, se razglasi v občini in s prstom bodo kazali na svojce brezčastnega vojaka. (Rozman 1916: 27)

V tistem času je poleg župnika in kakega občinskega pisarja bore malo ljudi znalo brati razglase. Štefan seveda tudi ni znal brati; v njegovi kupoprodajni pogodbi vidimo, da se je samo podkrižal. Ponavadi so bili duhovniki posredniki med oblastjo in farani. Mnogokrat so bili prisiljeni razširjati propagando o pokorščini in zvestobi cesarju v smislu svetopisemskih besed: cesarju kar je cesarjevega, Bogu kar je božjega. Tudi vojaške prisege so bile svete, ker so vojaki pred Bogom prisegli zvestobo Bogu in cesarju.

Prapravnuk Vojko Polanc pravi, da so Štefana žandarji izsledili, ko se je skrival pri neki ženski (TZ, V. Polanc). V rokopisnih zapiskih pa piše, da se je skrival v Parnjeku pod Koprivnikom; to parcelo je pozneje tudi kupil in iz zaraščenega ter kamnitega sveta naredil lep pašnik:

To je dolina, ki je bila zelo divja, obložena z kamenjem. Vso je prečistil in napravil polje z zelenico za rejo živine. V tej okolici so zelo skrivni predeli, razne useke od hudournikov in izjede. V visokih skalah so police, kar je bilo zelo pripravno za daljša obdobja skrivanja in to že v starih časih, ko so se možakarji skrivali, da jim ni bilo treba iti v vojsko. Ta praksa je bila zelo pogosta v teh krajih in v takih okoliščinah so tudi zasledili Štefana. (Arhiv rodovine Čuden, rkp. M. Čufar)

»Kronist« znamenitega prednika pripominja:

Ne mislim ga omeniti radi tega, da je bil on boječ ali strabopeten nasprotno, so bili ljudje zelo razgledani in napredni in niso se hoteli boriti za tuje narodnosti ali vladarje pod katerimi so bili takrat zaslužjeni. (prav tam)

Štefan se je po pripovedovanju nekaterih drugih sorodnikov naveličal skrivanja in groženj, zato naj bi se sam predal žandarjem, ki so ga odpeljali v zapor na Ljubljanski grad. Prepričan je bil, da se bo že nekokošno rešov. Na sodišču so ga obtožili »izogibanja vojaški dolžnosti, upiranja oblasti in naklepnega poškodovanja uradne osebe, se pravi žandarja« (Bevc 1987: 166). Bevc je kot sodnik v zgodbi strokovno formuliral Štefanove prekrške in tudi odvetnikov zagovor: »Dokazal je, da se je Štefan branil žandarjevega napada in ne narobe. A vsej spretnosti navkljub ga obtožbe izogibanja vojaški dolžnosti ni mogel ubraniti. Obsodili so ga, ga prikovali k težki skali« (prav tam). Da so sorodniki najeli odvetnika, bi bilo verjetno, saj ga je Štefan najel tudi pozneje v tožbi s sosedom. Ker je bil nepismen, je bilo to še toliko bolj potrebno.

Kako se je takrat še Četnjakovemu Štefanu godilo v grajski ječi, je spet v vsaki pripovedi nekoliko drugače zasukano. Bevčeva literarizirana zgodba nazorno pokaže njegovo trpljenje na robu grajskega drevoreda, kjer je bil ponoči in podnevi v sončni pripeki prikovan k težki skali:

Njegovi stražarji pa v hladni senci velikega kostenja. Ga zmerjali in se posmehovali. Ga vabili v senco, češ premakne naj se skupaj s težko skalo. Potem nekoč ni strpel. Zbran v misli na bohinjске vasi in gozdove, je napel nečloveško moč in se s skalo vred premaknil v senco k

stražarjem. Jih v strah spravil, da so ga odkovali in v celico odpeljali. Pa javili pristojnim čudež. (Bevc 1987: 166)

Potem so ga pregledali »vojaški dohtarji« in ugotovili, da je »res premočen, prepameten za vojaško službo, da bo še rebelijo [upor] naredil, nemir v drugih povzročil pa omajal oblast. Spoznan je bil za nesposobnega služiti cesarju« (prav tam).

Ta ključni dogodek v boju z avstro-ogrsko oblastjo, ki Štefana poveljuje v lokalnega junaka, pa je v povedki »Čätanjakov Štefan« (Cvetek 1993: 233–5) opisan nekoliko drugače. Iz zgodbe ne izvemo, da bi se bil sam predal žandarjem. Sedem jih je bilo, ko so ga prišli iskat v domačo vas na Gorjuše. Prav tako so ga gnali v kaznilnico na Ljubljanski grad.

Poj so ga pa prvəzal, k so bli an tak kvadrə pa ane lipe; se j šə dons tam. So ga pa na tist kamən za rinko prvəzal. Jə pa rekov: »Mədva pa na nava dog tle.« Jə pa zagrabov tist kamən, pa j težək, jest səm ga vidov, pa ga j nesov v senco. Poj so ga pa spustlə, da ni šə vojske nəč služov. Jest səm vidov ta kamən, k səm šov na kongres narodnəh noš. Mene j zanimov na grad jətə, k me j šə tist kamən zanimov. (Cvetek 1993: 233–4)

Pripovedovalec Andrej Urh je v koprivniškem govoru povedal, kako so nazadnje prišli iskat kmečkega silaka:

So ga pa zvəzal, pa več jəh jə bo. So ga gnal v Ljəbljano na grad v arest. Pa na sonco so ga imel pər anmo vəličmo kamno prvezanga; to j biv grozno težk kamən. Von jə pa barov, čə ga žihər [lahko] prənese v senco. So pa reklə, da žihər. So s misləl, da ga tək na bo mogov vzignətə. Ga j pa prjev pa v senco ga j nesov. Potle so ga pa raj koj [takoj] spustlə, da b še kakšnəh komedij na imel z njim. (Cvetek 1993: 231–2)

V ustnem izročilu (TZ 2017) sorodnikov in v njihovih zapiskih (Arhiv rodovine Čuden, rkp. M. Čufar, V. Čuden), ki so jih nekoliko tudi vsebinsko popravljali,²¹ pa se srečamo še z drugimi podatki. Ker je Štefan tako sramotil varuha reda in miru, ki bi mu moral kot bodoči vojak le pomagati in ga spoštovati,

je sledila še večja kazen, očeta Štefana so odpeljali v (Arest) zapor za težje kaznjence. Ta zapor se je nahajal v Ljubljani, na Ljubljanskem gradu, tam so bili težki kaznjenci vedno trdno priklenjeni. Podnevi, ko so jih peljali na zrak, so jih priklenili k težkemu kamnu na dvorišču

21 Čufarjeve zapiske je nekdo tudi delno lektoriral.

gradu. Ti kamni so bili zasuti v tleh grajskega dvorišča. Nekega dne je sonce le preveč žgalo očeta Štefana, priklenjenega h kamnu. Prosil je stražarja, če gre lahko v senco. Stražar se je pošalil z njim, rekel mu je naj le gre, če more. Oče Štefan je stvar vzel bolj za res kot za šalo, enostavno je velik kamen z verigo izruval iz tal in odnesel vse skupaj v senco. Nastala je zopet velika senzacija v zaporu. Za dogodek je kmalu zvedela²² vsa Ljubljana in nihče ni temu verjel, mislili so, da je to šala. Sodniki in veljaki iz glavarstva so se hoteli prepričati in od blizu ogledati to zadevo [...] Na gradu so zmajevali z glavami, zdelo se jim je to nemogoče. Obljubili so Štefanu, da če prenese ta kamen nazaj na svoj prostor, kjer je prvotno bil, je oproščen kazni kar jo še ima. Oče Štefan je vso zadevo še enkrat ponovil za ta trud je bil oproščen zapora. Poleg tega so še na gradu vklesali ime in priimek očeta Čuden Štefana, kakor tudi letnico dejanja. Kaj je sedaj s tem kamnom mi ni znano. (Arhiv rodovine Čuden, rkp. M. Čufar)

V Bevčevi pripovedi je bil Štefan podnevi in ponoči prikovan k težki skali, v Čučkovi pa privezan na obroč k velikemu kamnitemu kvadru, v Urhovich h *grozno* težkemu kamnu, v zapiskih pa je bil samo podnevi priklenjen k težkemu kamnu, ki je bil zasut v tleh. V vseh štirih primerih je težko skalo oziroma kamen prenesel v senco, v zadnji različici jo je moral celo izrjavati. V prvi so ga stražarji izzivali, naj jo premakne, v drugi je sam rekel proti kamnu, da midva ne bova dolgo tukaj, in ga odnesel v senco. V tretji je vprašal, ali ga lahko premakne, in v četrti mu je stražar na njegovo prošnjo v šali dovolil iti v senco, če lahko premakne kamen. V prvem primeru so *pristojnim javili čudež*, vojaški zdravniki pa so ga zato, ker je bil preveč sposoben, ocenili za nesposobnega za v vojsko in ga iz varnostnih razlogov spustili domov. Tudi v vseh drugih pripovedih so ga spustili domov, ker so se bali, da jim ne bi povzročil še kakšnih težav. V zadnji zgodbi je vsa Ljubljana izvedela za ta dogodek, in ker se jim je to zdelo nemogoče, je moral Štefan pred *sodniki in veljaki* ponoviti ta čudež.

Franc Čuden si je na gradu ogledal »ta« kamen, vendar ni omenil, da bi bila na njem vklesana ime in priimek junaka, ki ga je zmožeg z nečloveško močjo dvigniti. V kamen pa so menda vklesali tudi letnico dejanja.

Prvotno sem mislila, da smo na Slovenskem več kot sto let prej imeli še enega podobnega silaka, ki se je imenoval Gregor Galjot. Izpoda peresa Ivana Primožiča je izšla zgodba z naslovom »Gregorja Galjota težka skala« (Primožič 1932/33). Domnevala sem, da gre za fiktivnega literarnega junaka, in posumila, da je morda avtor nekoč slišal za

22 Pred lektoriranjem: *te dogodivščine so se kmalu zvedele...* – Lektorsko pero je ponekod prečrtalo prvotno besedilo, ki je zdaj mestoma nečitljivo, sicer bi veljalo upoštevati prvoten tekst.

Štefana Čudna. V Bohinj so predvsem zaradi njegovih naravnih lepote vseskozi zahajali najrazličnejši ljudje, ki so znali prisluhniti bohinjskim domačinom in lahko bi izvedeli tudi kaj o bohinjskem korenjaku. Zgodbo bi lahko pod psevdonimom napisal celo kak domačin in jo postavil v 17. stoletje. Informator s Koprivnika pa mi je pojasnil, da je bil avtor zgodbe med obema vojnama učitelj²³ na Koprivniku (TZ 2017, Z. Sodja).

Da so na Ljubljanskem gradu priklepali kaznjence na težke kamne, je bila prav gotovo v določenem obdobju običajna praksa. A da se je našel še kak silak, ki bi jo premaknil v senco, se je zdelo skoraj neverjetno. Še posebno ne v 17. stoletju, kajti na gradu je bila kaznilnica šele od začetka 19. stoletja.

IVAN PRIMOŽIČ:

GREGORJA GALJOTA TEŽKA SKALA

Ilustriral T. Kos

Gregor Galjot! Trepet in šiba Lipančje vasi in njenih bahaških pojancev! Gregor Galjot! Lipanjskih otrok — groza in strah? Nak! Lipanske dece veselje in radost!

Prav sredi Lipančje vasi se je košatiša njegova hiša. Velika je bila, ne-rodna, z debelimi zidovi, iz nje je dišalo po svežem kruhu in po vinskih sodih. Gregor Galjot je bil krčmar in pek. Pošten krčmar in dobre vage pek. Bogat pa ni bil, bogat.

Bil pa je Gregor močan, silno, silno močan. Saj je bil lahko: Roke kot lopate, pleča — huj, cela skala; z glavo se je moral vedno globoko prikloniti, če je hotel stopiti skozi vežna vrata. In vežna vrata niso bila nizka, nikakor ne! Kadar so roke zgrabile poln sod, je zdrsil v klet kot brezrežno peresce. Testo je mislil in povajal kot za igračo. Fravajo: če je testo dobro zvaljano, je kruh rahel kot meglica in sladek kot poica.

Pa je nekoga dne sedel za gostilniško mizo vinski bratce Trnjučkar. Bili so v prazno čašo pa gruntal in gruntal, kje bi iztekli še kak groš. Kot bi mu sam ljubi Bog poslal pomoč, je prav tisti hip prikoračeval v izbo drobenček dete. V rokah je držalo rutico, na rutici je bil zavezan vozec, v vozlu je bil skrit groš, star, srebrn groš za kos toplo dišečega Galjotovega kruha.

Trnjučkar je opazil pogled v vozec... Dete je zajokalo... Groša ni bilo več...

Tedaj je v veži zacokljalo, nekaj tedega je padlo na ključko, vrata so se odprla. Ogromna Galjotova roka je dvignila dete v naročje.

»Kaj se cmeriš, mali?« je skušal biti Grega čimboji nežen.

»Mož vzeli groš!« je še bolj zavekali vni in pokazal na Trnjučkarja, ki se je nuročno obrnil za mizo.

»Te-te-te!« je zagodrnjal Galjot in spustil otroka na tla, da se je komaj ujel na drobnih nožičah.

Trnjučkar je lezli izza mize in ponizno molil otroku groš.

»Le poigrati sem se hotel z njim, le poigrati! Nič drugega, Galjot! Verjemi!«

»Na-na-na!« je grdo pogledal Galjot, potem pa se je obrnil k malemu: »Kaj boš za groš?«

»Kruh!« je dahnilo dete in ponujalo groš. Galjot je vzeli groš in ga zavezal nazaj v rutico, nato je segel na polico in tež mirno je dete kobacalo v hibos in grošem proti domu...

»Zdaj pa se midva opraviva, grduš!« je zamrmel na Trnjučkarja in tisti hip ga je s smisla silna roka za vrat ter potisnil iz sobe naravnost pred korto na dvorčiču.

»Gonil je ukazal Galjot. Pijanček je prijel za vitec in vrtil in vrtil in malval. Kortilo se je do vrha napolnilo.

»De boš v prihodnje puškal otrok na min!« je nato povemil poniznega Trnjučca po dolgem v korto, da se v trenutku zaštopila voda na vse strani.

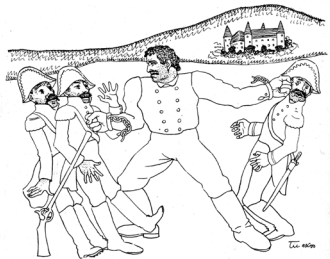
Pek in krčmar je stopil po svojih opravkih, pijanček je copotal skozi vas.

167

»Čak, čak, ti testo zagovedno,« mu je obetal in še požugal bi mu bil, če bi ne bil tako predljudsko moder.

Trnjučkar je bil slabih kogi. Vedel je, da Galjota sam ne bo mogel ničesar naplesti. Da bi mu pa tisto mikrotro odpuštil — tega pa ne. Pozabil je dobrotno Galjotovo roko, ki mu je že tolikrat šilcev zmočila zastop na mizo; videl je le ono drugo, ki ga je tako neumisljeno zgrabila za vrat.

Hi nelega lepega dne so se obisno nakoržali pred Galjotom trije policaji. Dva sta ženketala s svetlima sabljama, eden pa je nosil na rami svoj pihalnik, ki se mu je že takrat reklo puška. Vsi trije so grozeče vilihi šestdeset brike in sršenasto pogledali Gregorja Galjota.

»Z nami odrineš, da se boš opral še sam, kakor znaš prati poštene svoje goste!« Pličili so manj, mu zahrgnili trde verige okoli rok in ga odgnali iz pretepe Lipančje vasi, da bi mu se tisti dan izpral štiri ves strogi sodnik. Pot je bila dolga, sonce kakor pet, biričem je postalo dolgočasno. Da bi jim krajši čas, so začeli zbadati uklenjenega.

»Se kaj pomena, da si pek, ne strah! Kruh!« je dregnil prvi — Galjot je mirko pogledal.

»Tudi pretepač se rad, kakor je krčmarska navada,« je dodal oni ob levi.

— Galjot je getrel ustnico.

»He, nad tako revle, kakor je Trnjučkar, si že upa, kako pa!« se je posmehnil desni — Galjot je zakrkljal z zobmi.

»Ko pa je nas zagledal, je kakor ovčica. Seveda mi, hm, hm,« se je postavil prvi in zaropotal s sabljo, da bi z njo poudaril svojo moč.

»Hrrrrrrrr! Cam...!« Galjot je napek mišice, veriga je odletela, kakor nitka; roki sta umeli na desno in levo; policaji so zleteli na vse strani in obseleli na kamenli poti.

168

Gregorja Galjota težka skala (Primožič 1932/33).

Gregor je bil doma iz Lipančje vasi, ki je ni najti na slovenskem zemljevidu, močno pa spominja na Lipanco, planino nad poključskimi gozdovi, kamor je Kofčarjev Štefan prav gotovo zahajal. Imel je gostilno kakor pozneje tudi Štefan. Prav tako kakor je Gregor potisnil pijančka pred duri, tako je Štefan nosil pretepače iz gostilne. Pijanček je otroku, ki je prišel po kruh, ukradel groš, zato ga je Gregor namočil v koritu. Ta pa ga je prijavi, ker sam ne bi mogel obračunati z njim. In

23 Ivan Primožič je bil od 12. 9. 1928 do 21. 11. 1929 začasni učitelj na Gorjušah, 22. 11. 1929 pa je postal začasni upravitelj na koprivniški šoli, kjer je ostal do 19. 1. 1933 (AS – Personalne zadeve učiteljstva, št. 1665 in 1666; teh. enota 72, Uslužbeni list).

nekega dne so ga prišli iskat trije policaji, dva sta imela sablji, tretji pa puško. Okoli rok so mu zadržali verige in ga odgnali do sodnika. Med potjo so ga zbadali, Galjot pa je napel mišice in veriga se je pretrgala kakor »nitka, roki sta sunili na desno in levo; policaji so zleteli na vse strani in obsedeli na kamniti poti«. Grega jim je prelomil »puško in sablji, ostanke naložil v naročje, pustil policaje, ki so klaverno odšvedrali za njim« (Primožič 1932/33:168, 169). Sam je odšel pred sodnika in povedal, kako sta se biriča obnašala. Sodnik je bil pravičen, a mu je dejal, da je *hud paragraf za to*, ker jim je polomil orožje. Odpeljali so ga v ječo in ga priklenili. Pred jetnišnico je bil priklenjen na štirioglasto skalo, zakopano v pesek. Na železen obroč v njej so s ključavnico priklenili verigo, v katero so vklenili Gregorja. Ker se je pritoževal zaradi vročine na žgočem soncu, mu je paznik odvrnil, naj se prestavi v senco. Galjot je izruval skalo in jo postavil v senco. »Pritekli so vsi stražniki in pisarji, sluge in policaji ter se na vsa usta čudili silnemu brdavsav« (nav. delo: 169). Pritekel je tudi sodnik in brž izpustil Galjota domov in še roko mu je podal v slovo. Na skalo pa je dal vklesati napis: *To skalo je 26. junija 1631 prenesel s sonca v senco z lastnimi rokami krčmar in pek iz Lipančje vasi silnih in močnih rok Grega Galjot! Ves personal kaznilnice s sodnikom vred spominja na služabnike dunajskega dvora, ki so skupaj s cesarjem tekali za Krpanom.*

Ta zgodba spominja tudi na pripoved Andreja Urha, ki pravi, da so Štefana odgnali žandarji zaradi nekega pretepa. Štefana so torej iz strahu spustili domov iz ljubljanske jetnišnice. Vrnil se je na Gorjuše in se z veseljem lotil svojega dela. Povsod so bili veseli njegove pridnosti in izredne moči. Pravijo, da so mu za rudarjenje plačali na uro po eno krono več kot drugim delavcem. Verjetno bi mu krono²⁴ več lahko primaknili k dnevnu zaslužku, da pa bi dobil vsak dan toliko kron več, je kar neverjetno. V območju folklornega pa lahko verjamemo, da je bilo tako, čeprav je Štefan rudo prevažal s sanmi in so mu plačevali od količine, ki jo je privlekel na njih. Po Čufarjevih zapiskih je največ zaslužil s *prevzemanjem goljcarije* v gozdovih okrog Rudnega polja, ki so bili v lasti Kranjske industrijske družbe. KID je bila ustanovljena leta 1869, tako da za nakup hiše še ni mogel zaslužiti pri tem podjetju. Les so potrebovali za kuhanje oglja, za drva in še za druge potrebe železarske industrije. Res pa je moral Štefan dosti zaslužiti, da si je kupil hišo in zemljo, kljub temu da iz zapiskov izvemo, da je zašel tudi v slabo družbo in da je hodil v Gorje kvartat v gostilno pri Mačku. Kvartopirci so ga tudi opijanili in ga posadili pod ogledalo, da so videli, katere

24 Za eno krono so takrat dobili približno 5,5 litra mleka.

karte ima. Na ta način je večkrat izgubil in zapravil kar lepo vsoto denarja. Morda prav zato ljudski spomin »verjame« tudi, da Štefan ni kupil hiše, ampak se je priženil na Koprivnik, kar izvemo iz dveh v narečju zapisanih povedk: »To j biv z Garjuš Četanjakov, potle se j pa na Koprivnjek prženov« (Cvetek 1993: 232). Čučk pa je prepričan, da je bil tudi Parnjek že prej pri hiši: »K se j k Kofčarjo prženov, ja biv tam v Parnjeko svet zarašen pa zbrega [strm] j pa zboljšov« (nav. delo: 234).

V ohranjeni rokopisni kupoprodajni pogodbi (*Kaufvertrag*) v nemščini se vidi, da je 18. julija 1862 od Ignaca Korošca kupil hišo na Koprivniku št. 47. Klobučar Ignac Korošec pa je po ljudskem izročilu odšel tako daleč, *kakor je od Koprivnika do Dunaja in še enkrat tako daleč kakor je od Koprivnika do Dunaja*, in tam nadaljeval s svojo obrtjo (Arhiv rodovine Čuden, rkp. M. Čufar). Od Kofčarjove klobučarne je v kuhinji ostala šterna za namakanje klobukov globoka 3 klaftre. Ljudsko izročilo je tudi Štefanu pripisalo izdelovanje klobukov, in sicer, da je delal *ta štmane* (Pikon 2013) klobuke. Klobuki so bili *za ta bolj*, zakmašni ali *prazankovā*; štmān²⁵ so bili pa le tisti, ki so jih nosili.

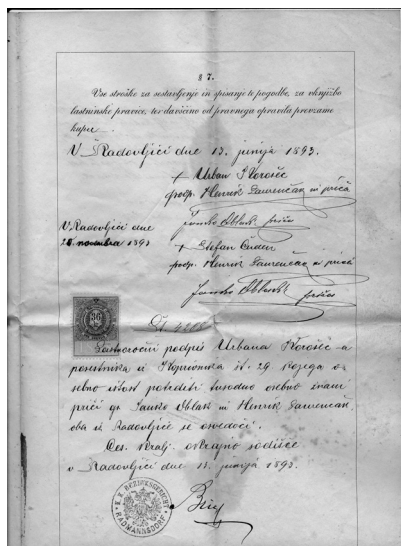
Kofčarjova domačija na Koprivniku (družinski arhiv V. Polanca).

Štefan je začel popravljati hišo in naslednje leto (1863) se je v 33. letu starosti oženil z deset let mlajšo Marijo Korošec (roj. 1840), po domače Jurjovčovo Mino s Koprivnika. Mina je bila pravnukinja znamenitega Luka Korošca, kmeta in rudarja, ki je izmed štirih srčnih mož leta 1778 prvi stopil na vrh Triglava. Že istega leta se je Kofčarjovima rodil sin Martin in čez štiri leta še hči Ivana. V Bevčevi zgodbi

25 1. lepo oblečeni; 2. ponosni, da so lepo oblečeni.

pa naj bi imela več otrok. Za sina Martina so pravili, da je bil čisto tak kot drugi in ni kazal posebne moči tako kot njegov oče Štefan (Arhiv rodovine Čuden, rkp. M. Čufar). Drugje izvemo, da je bolehal na srcu. Sorodnik Franc Čuden, ki je prav tako mislil, da je imel več sinov, je v pripovedi Martina takole označil:

An sin njagov ja biv tud močšn, za kakššn ravs pa prov zanəč; delovšn pa zlo. Jest sām ga dobro poznov, k sām mo vozove devov, pa še anmo Carkovanščmo Jožo, k sta imeva krasne konje. Tako lepo žvav, da b jo člok kar občudvov! (Cvetek 1993: 234)

Kupoprodajna pogodba (družinski arhiv V. Polanca).

Zraven hiše je Štefan sam zgradil še hlev in dokupil toliko zemlje, da je pri Kofčarju nastala kar lepa kmetija. A nobena druga parcela mu ni bila tako pri srcu kot Parnjek,²⁶ kamnit svet v strmini s prepadnimi stenami, zaraščen z drevjem, grmovjem in trnjem. Na tej divji parceli, ki jo je kupil od Zdarja iz Češnjice, je izkrčil kar nekaj lepih ovaz,²⁷ tudi tam si je zgradil hlev, da je v času paše živina ostajala kar v Parnjeku. Po cele dneve je bil tam, užival je pri delu v naravi in si sam naredil tudi prevozni sredstvi za prevažanje težkega kamenja in drugega materiala:

26 Etimologija tega ledinskega imena naj bi izhajala od glagola *pariti*, ker se vanjo upre sonce (TZ, Z. Sodja).

27 *Ovaza*, laz, izkrčen svet v gozdu ali ob njem, travnata parcela z njivo. Nad Nomenjem se tak laz imenuje Trnova ovaza.

Jə imov pa tak voz, da j imov samo dva kolesa, pa štir metre dogo štango [drog], tak žlajfvc [tanjši drog]; tako koreto s jə naredov, po domače povedano. V Parnjeko so bli takə kamnə, da j imov ker tud kubik, pa j vse zvozov pa ograjo naredov. K greš tle gərvən [gor, navzgor] na ta zadnjə ovink, k prideš na Koprivnjek, na desno not je v Parnjeko. (Cvetek 1993: 234)

V drugi pripovedi spet izvemo, kako je krčil svet v Parnjeku:

Von je v Parnjeko vse prəkopov; travnək pa njive; vse na rőče [na roke], z opato pa s krampam. So reklə, da j imov takò šajtrgo, da j koj tnaljco [tnalo] imov za kovó, zato da mo ni šva v tva, k jə tkuj navožov. Əlsen voz jə imov pa kolesa tud tokle šəroče, jə kar riglje [čoke] nažagov, k jə kar sam vozov samotež, da j prəvažov tist kamnje. (Cvetek 1993: 231)

V zgodbi Fedorja Bevca pa smo izvedeli, da je samotež »vozil kamenje z vozom na štiri kolesa«.

Štefan je vse vlačil samotež, peš, brez vprežne živine. V teh pripovedih je nenavadno, da ni vlekel s konjem ali volom, saj si je zgradil nov hlev za živino. Bil je je navajen že od doma, pri Čətənjaku so imeli veliko živine, tako da je sorodnik Čučk menil, da bi se moralo reči le pri Čradnjako. A najbrž bi nobena vprežna žival ne mogla vleči tako težkih tovorov, kakor jih je Štefan nalagal sebi. Tako je že marsikdo razmišljal o njegovem samotežnem prevažanju. Je pa tudi res, da bi po hudi strmini težko vozil z vprežno živino.

V ljudskih pripovedih o Štefanu je bil Parnjek, že preden ga je kupil, njegovo zatočišče, pravzaprav je bil tudi pribežališče drugih »grešnikov«; tam so se skrivali pred orožniki, ki so jih lovili za v vojsko in tudi zaradi divjega lova. To je bila Štefanova ljubljena *ovaza* miru in svobode. Po cele dneve je bil tam in izboljševal je svet nad skalnimi previsi:

Kofčarjev Štefan, bohinjski Martin Krpan je daleč v preteklosti urejal in skrbel za travnike ob potoku nad hudourniškim breznom. Ljudsko izročilo je ohranilo ime velikega kamnitega kotla, ki mu domačini še danes pravijo Kofčarjov čevdr, po Štefanovi domačiji. Neobičajni Kofčarjov čevdr, kot bohinjski Martin Krpan, ki je na predelu izdeloval opeko... (Pikon 2013)

Še danes se temu predelu reče *Cegovənca*, kjer poleg kamnitega obzidja najdemo tudi sledove Štefanovega opekarstva.

Zato ne preseneča, da so Štefana našli doma samo zjutraj in zvečer. Tudi jedel je samo enkrat na dan, in to zvečer, ko se je vrnil z dela. Menil je: »Čə člok ni tkuj, da b se ankrèt na najedov na dan, ni nč

vredən. Zjutrej ni nač jedov, jə le vstov pa šov v Parnjek. Pa j devov cev dan, zvačer, k jə pršov, se j pa najedov« (Cvetek 1993: 231). Žena mu je spekla kruh in na vrhu kruha so se zanj spekli tudi štrukeljci. Ko se je vrnil, mu je vse skupaj postavila na mizo. Potem pa je dejal: »Mov kruha m prnes.« Mina pa je rekla, da mu ga je že dala na mizo. Pa ji je odvrnil: »Te skorajce sem jest ža pomlov« (prav tam). Kljub temu da je bila porcija velika, je bila še prepičla za takega orjaka.

Štefan je v svoji hiši odprl gostilno, ki so ji rekli kar opalta, ker so prodajali tudi tobak.²⁸ Štefan je bil torej cele dneve v Parnjeku, doma pa je žena stregla gostom. Posebno štirje so bili stalni; bili so pijančki in so tudi njo zvito pripravili do tega, da je začela popivati z njimi. Tako ni vedela, »kdo pije in kdo plača«, zato je gostilna prišla na kant. Štefan jo je bil prisiljen zapreti. Vojko Polanc mi je takole komentiral prapradedovo ravnanje: *Praveč jə biv v tmo kamnjò! Nemest b doma ženo spravljov v red* (TZ, V. Polanc). Štiri stalne goste pa je v svojih beležkah popisal pravnik: *Prvi se je pisal Zima in je znal igrati na klarinet. Pravili so, da je znal tudi štrikati [plesti]. Drugi je bil krojač in se je pisal Pirc, tretji je bil Matija, ta je pletel koše za prenašanje oglja, Anže Senekar pa je opravljval različna dela* (Arhiv rodovine Čuden, rkp. M. Čufar). Iz zapisov in ustnih virov Štefanovih sorodnikov izvemo, kako prav je prišla Štefanova moč, kadar so se stepli v gostilni. Prijel je kar po dva možakarja pod vsako pazduho in jih odnesel na »hladno« pred hišo. Prizor spominja na Krpanovo obračunavanje z mejači. Kar se pa tiče pretepanja, popisovalci Štefanovega značaja menijo, da svoje moči ni meril v raznih vaških fantovskih pretepih. So ga pa fantje hodili iskat, da bi jih branil, če so se kje topli. Vendar je pretepače samo zgrabil in jih metal po njivi (TZ, V. Polanc).

Štefan torej ni bil nasilen človek in svoje moči ni izrabljjal, če ni bilo nujno: »Se ni biv hudobən ta Štefan, čəprov jə biv močən. Čə mo j kdo kej votov, mo j s sojo močjo vrnov. A mo j zmetov narozən al pa mo j vzev z rok al pa mo j zlomov, pa še gunga j bəcnóv v ta zadnjo.« Morda si je tako ravnanje po svoje predstavljal Franc Čuden, ki bi najbrž sam tako ravnal, če bi mu kdo kaj *votov* [hotel]. In še: »Štefan ni bil hudobnež, pridən jə biv pa delovən. Čə ga j kdo nadražov, jə pa vsak hud« (Cvetek 1993:234). Torej, če kdo koga ujezi, je pa vsak hud. Krpan je cesarju, ki ga je ujezil, odvrnil z besedami *ranjkega* Jernejka na Golem: »Ali ga bom s pogačo pital, kadar se s kom kregam! Kar ga bolj ujezi, to mu zabelim« (Levstik 2009: 23)

28 Opálte so nekoč imenovali prodajalne monopolnega blaga, kamor je spadal tobak.

Da je bil Štefan zares miroljuben, da misliti že to, da si ga je sosed upal tožiti, češ da mu je *prasekòv* [presekel, prekosil]²⁹ travnik. Z njim ni fizično³⁰ obračunal, čeprav je bil prepričan, da mu sosed dela krivico. In za povrh iz Odloka (odločbe) Cesarsko kraljevega okrajnega sodišča z dne 26. 9. 1895 vidimo, da gre za parcelo v njegovem priljubljenem Parnjeku. Sodišče je ugotovilo, da »prepirni svet« spada »v obseg tožnikove parcele«. Štefanov zagovor pa se glasi:

S svojim posestnim prednikom Janezom Zidarjem sem 30 in tudi 40 let od tožbe nazaj računjeno mirno javno, nepretrogoma in izključno posedoval in vžival prepirni svet na ta način, da so oni drevesa sekali, kosili, vgrajo popravljali, kamenje iz tal trgali, listje grabili, listje drugim prodajali, svet ondi poravnali in sploh vsa posestna djanja opravljali, ki odgovarjajo takemu svetu. (Odlok Cesarsko kraljevega okrajnega sodišča 1895)

Štefan je imel za pričo prejšnjega lastnika, ki mu je pokazal mejnike parcele. Sorodniki nimajo dokončne odločbe, vendar pravijo, da je sodišče odločilo v prid tožnika.

Kofčarjev Štefan je pridno delal do zadnjega dne svojega življenja; umrl je 7. julija 1901. leta v 71. letu starosti. V zgodbi Fedorja Bevca sicer izvemo, da ga je »pljučnica odnesla na oni svet«, a sorodniki vedo, da je skoraj ves zadnji dan svojega življenja iskal izgubljenega telička po Parnjeku. In ko se je vrnil domov, *se je samo usedov na tnaljco pa umarov* (TZ, V. Polanc). Nekoč je bil pogosto v rabi pregovor, *da junak umre na bojnem polju*, kar pa ni imelo samo dobesednega pomena.³¹ Tako bi se lahko reklo tudi za Štefana, ki je požrtvovalno in z ljubeznijo preživel svoj zadnji dan na svojem najljubšem koščku sveta.

Vojku Polancu je Sodarjev Joža povedal, da so tudi Štefanovo znamenito *koreto* našli otroci v Parnjeku. *Jožu ja prpovædvov en drug, k ja takrèt pasov*. Na koprivniškem pokopališču pa so nekoč prekopavali in našli *prov valike kosti* (TZ, V. Polanc); to so bili Štefanovi posmrtni ostanki.

Štefanova žena Mina je umrla le nekaj mesecev za njim, čeprav iz zapiskov sorodnika Vincenca Čudna in ustnega izročila izvemo, da je umrla že leta 1895. Štefan ni naredil oporoke, oba otroka pa je dobro preskrbel. Hčeri je kupil hišo na Koprivniku, a sta jo z možem prodala

29 S košnjo prekoračil mejnik.

30 Vojko Polanc meni, da pravzaprav v resnici ne vemo, ali je kdaj koga premlatil ali pa ga tudi ni.

31 Spomnim se, da je prijatelj Staneta Severja, Tone Kopčavar, ki je bil tudi njegov sošolec na učiteljsčju, tako rekel zanj, saj je igralec umrl na gledališkem odru.

in vse zapravila. Sin Martin je imel hude težave s sestro, ker je še enkrat zahtevala doto. Oženil se je leto dni po smrti staršev in žena mu je pomagala rešiti vsaj nekaj imetja. A kljub temu je bil prisiljen *spraznit* hlev in prodati lep kos domače grude.

Že za časa življenja so Štefanovi biografiji pritaknili, kakor bi dejal Boris Paternu (1978), marsikaj mitično pretiranega, v ljudskem izročilu splošno znanega za silake in junake njegovega kova. V več kot stoletju po njegovi smrti pa so njegova junaštva še v večji meri presegla meje resničnega in se v lokalnem okolju uvrstila ob bok podobnim slovenskim folklornim in literarnim junakom (Lah in Inkret 2002). Vsaj pol ducata je takšnih, ki bi se lahko pomerili z njim.

Za že omenjenim Gregorjem Galjotom sta prva na vrsti Levstikov Martin Krpan z Vrha, s katerim vseskozi primerjajo Štefana, in pa še »silen človek« Löl Kotlič, rezijanski Krpan.³² Vsi trije so silaki; Martin je notranjski kmet, Štefan gorenjski, medtem ko ima Löl samo majhno hišico, ki si jo je sam zgradil v Malem Kolku, kamor je zbežal pred vojsko. Od vseh treh je samo Štefan resnična zgodovinska oseba.

Vsi trije so velike postave, njihova moč pa je tolikšna, da zlahka zdrobijo orožje ali ga polomijo ali vsaj deformirajo. Martin v cesarskem arzenalu na Dunaju drobi sablje, meče in jeklene čelade; Löl žandarjem polomi puške, da jih morajo pod pazduho odnesti izpred njegove kočice, v ječi pa s tečajev vrže vsa železna vrata in jih zmeče na kup. Štefan v nekaterih pripovedih raztrga verige, v drugih lisice, v katere so ga vklenili žandarji, in jim *strga* orožje: polomi sablje ali bajonet ter skrivi ali polomi puške.

Medtem ko sta Martin in Löl oba ješča, Štefanu zadostuje, da je samo enkrat na dan. Dela se loti zarana na tešče in se naje šele zvečer, ko se vrne z dela. Krpanu na cesarskem dvoru postrežejo, preden gre izbirat orožje; vse dni, ki jih preživi na Dunaju, pa je obilno preskrbljen z jedačo in pijačo. Rezijana pa morajo tudi žandarji čakati, da se naje. Martinu se je »vele malo zdelo«, ko so mu prvič prinesli polič vina, kruha in sira, cesar pa je takoj uvidel, »da se morajo takemu truplu večji deleži odmeriti«. Tudi Štefan je omalovažujoče rekel za celo štruco ali hleb kruha s štrukeljci, da so zanj to le *skorijce*. Kotlič pa je dobil celo ime po kotlu; v njem si je sam kuhal velike količine polente, zraven pa je v veliki ponvi pekel ribe, ki si jih je nalovil v potoku.

Löl je vaščanom pomagal nesti brv, a je za plačilo zahteval dva škafa mleka in celo goro polente. Najbrž so tudi Štefanu plačali, če jim je pomagal delati škarpe, vendar iz pripovedi ne izvemo ničesar o

32 Pripoved rezijanske pravljčarke Evgenije Siega je zapisal Milko Matičetov (1963).

morebitnem plačilu. Ljudje vedo povedati le, da je s svojo močjo marsikdaj in marsikomu rad priskočil na pomoč. Martinu *ni bilo dela mar*, raje je »vandrál« in se ukvarjal s kontrabantom, doma pa je namesto njega gospodarila sestra in skrbela za hromege brata. Löl je rekel cesarju: »Jaz ne delam.« Za nagrado ni hotel vzeti zemlje, da bi jo obdeloval. Hotel je imeti konja, voz in dva soda, saj je tudi njega veselil kontrabant. Oba z Martinom sta si želela, da bi ju pri tem ne ovirali mejači. Löla so hočeš nočeš morali preživljati mlinarji; neprestano je hodil po mlinih in zahteval cele vreče moke. Prav zaradi tega so ga preganjali žandarji.

V primerjavi z obema korenjakoma je bil Štefan pravi garač; garal je od zore do mraka in si sam prislužil hišo, hlev in zemljo. Krčil je svet, redil živino, bil je tudi rudar, sekač, izdeloval je škarpe in kamnite ograde. Obvladal pa je še druge tradicionalne obrti, predvsem se je ukvarjal z oglarstvom in opekarstvom. Odprl je tudi gostilno in trafiko. Skratka, bil je dober gospodar in vsestranski človek. Tudi Martin je bil spreten rokodelec, kar se je spodobilo za podeželskega gospodarja, saj si je skoval mesarico in si naredil kij in s tem orožjem je Dunaj rešil pred sovražnikom. Navsezadnje si je tudi Kotlič sam postavil bajtico, v kateri je prebival. Za orožje v dvoboju z nemškim sovražnikom – kot Rezijan se je boril na italijanski strani –, je izpulil lipo in malo oklestil korenine. Konj, ki so mu ga ponudili, pa je bil premajhen zanj. Kotlič in Krpan sta nasprotnikoma tako stisnila roki, da jima je kri prikukala izza nohtov. Oba sta se dobro odrezala, čeprav nista bila nikoli vojaka; Kotlič se je skrival pred vojaščino, Krpanu pa ni bilo treba v vojsko, ker je bil kmečki gospodar. Ne vemo sicer, kdaj je živel, a očitno je takrat lahko ostal doma in zagospodaril na kmetiji. Tudi Štefan ni bil nikoli vojak, a streljati je dobro znal, saj je bil divji lovec. Za cesarja se mu je zdelo neumno boriti, v silobranu pa je žandarju odsekal uho, drugič pa je spet drugega vklenil in ga gnal po cesti v narobe obrnjeni uniformi. Pripovedovalci pa upajo, da je kakšnega tudi premlatil.

Štefanov »kontrabant« je bilo pravzaprav ravbšicanje, temu se ni nikoli odpovedal; tako kakor Löla niso mogli ustaviti *ne žandarji, ne mejači in ne kralji*, da ne bi hodil po moko v mline. Odnehal je šele, ko je na Dunaju premagal *nemškega* in se je z nagrado, ki si jo je sam izbral, lahko začel tudi sam preživljati. Tako kakor Martin je zahteval, da naj ga *pustijo prostega*, ko bo tihotapil.³³ Prav tako Löl ni maral drugega

33 Mnogi raziskovalci so se ukvarjali z Martinovo nagrado, z dovoljenjem za tovorjenje angleške soli in z mošnjo cekinov. Nekaterim se je zdelo, da ni vredna njegovega boja in da se v tem, da je »z malim zadovoljen«, kaže njegov slovenski podrejeni položaj. Glej, na primer, Hladnik 2002; Baskar 2008.

kot konja, voz, dva soda in mir pri tihotapljenju. Zahtevala sta tisto, kar ju je veselilo, kar bi jima prinašalo srečo in dovolj posla za skromno preživetje. Krpan je znal ceniti svojo zmago, ki je Dunajčanom prinesla rešitev: »Moje otepanje z Brdavsom vem, da je imena vredno.« Štefan pa si je s svojo močjo in samozavestjo za »nagrado« prislužil prostost, svobodo in mir. Tudi od divjega lova ga ni mogel nihče odvrniti, ker si je to pravico vzel sam.

Štefana bi lahko primerjali še z drugimi slovenskimi folklornimi junaki. Eden takih je teharski junak Mlinarjev Janez, ki ga je po pripovedki iz 15. stoletja predstavil Ferdo Kočvar (1892). Bil je močan, da je meč zlomil »na kosce« in hrabro se je boril, da mu ni bil nihče kos. Marsikaterega »ogrskega mogotca« ali nemškega viteza »dvignil je krepko s svojo jelševu sulico iz sedla in ga posadil na pesek.« Bil je tudi večji od drugih mladeničev: »Najmanj za pol glave je bil višji memo drugih, rasti je bil čvrste in visoke, kakor mlad hrast v dobravi.« Imel je svojo kmetijo in ničesar ni hotel za nagrado, ker bi ga le »napuhnila«. Zanašal se je na svoje pridne, zdrave roke, ki so rade krepko poprijele za plug in brano.

Kofčarja bi lahko primerjali še z enim resničnim gorenjskim korenjakom, Štempiharjem iz Olševka nad Kranjem, ki je bil tudi životen mož in je prav tako dvignil težko skalo, kamenje, voz s sodom vina vred, v ječi je uničil železna vrata in se metal celo z medvedom na Dunaju. Prav tako je bil kmet, »za dopolnilno dejavnost« pa je imel tihotapljenje tobaka. Pri tem se je moral otepati mejačev; nekoč je enemu vzel puško in vseh šest je našeškal z njo, da je bilo joj.

Še mnogo bolj pa je bil Kofčar podoben bohinjskemu sosedu, »silno močnemu« Tineju Grčanu, glavnemu junaku iz povesti *Tinej*: »Bil je tako zelo močan, da mu ni bilo para po vsej Vojvodini Kranjski [...] Svojo majhno gorsko kmetijo je imel pod Pokljuko...« (Škrinjar 2004: 7). V pripovedi o njem ga je uvodničar Jože Dežman posadil k omizju znanih literarnih orjakov: »Med našimi bi Tinej znal Krpanu pognati kri po žilah, saj Brdavs bi tudi Tinej ugnal ...« (nav. delo: 5). Avtor povesti je sicer zapisal: »Dogodki in imena so izmišljeni, vsaka podobnost je naključna.« A kdor je že kdaj slišal za Anžica z Zatrnika, vsak pritrjuje, da je glavni junak te povesti prav on. Pisateljeva vdova Marija Škrinjar je potrdila, da gre v resnici za Simona Urevca, po domače Anžica z Zatrnika. *Ko sem bil še majhen, so v Gorjah³⁴ pravili, da je en močen na Zatrniku. Pa da je bil v žlabti s Štefanam* (TZ 2017, V. Polanc).

34 V. Polanc je živel v Gorjah.

Lovrenc Beznik, Boljtarjov z Gorjuš, ga je poznal:

*Jest s̄am ga poznov, to j biv Anžic z Zatrnika, z gostilne j biv dama.
Ni biv tkuj zlo velak, biv ja pa šarok, tokleee [na široko pokaže z obema
rokama]. Pa zmeram ja jmov par srajc zavihane rokave, pozim an polet.
Voz ja kar tokle zagrabov, pa ga j obrnov. K ga j adan tokle skoz dalvan
prasekov s ščiro [sekiro], so mislal, da bo ža le konc vzev, ja pa druj dan ža
drva prpeljov. (TZ 2017, L. Beznik)*

Tudi v povesti ga je Maks tako razmesaril s sekiro, a čez dva dneva se je že z vozom pripeljal v dolino. Prav tako je v sami srajci hodil nankrog v vseh letnih časih. »Ubadal se je s kmetijo«, kot se je Kofčarjov Štefan; bil je dober gospodar, *goljcar* in tudi *ravbšic*, a je lovil predvsem iz potrebe, saj je moral preživeti 12 otrok. Prestavljal je težka bremena; dvignil je težak mlinski kamen, iz jarka je potegnili avto in ga postavil na cesto. A ker je lastnik godrnjal in mu ni hotel dati obljubljenega plačila, je avto porinil nazaj pod cesto. Na ramah je nesel požagano smreko, zabijal težak pilot z ovnom,³⁵ okoli 100 kilogramov težkim kladivom, ki ga je sicer dvigovalo po šest delavcev. Ni bil maščevalen, a je iz jeze drobil podkve in jih metal po tleh. Prav tako je Štefan gasil svojo jezo s tem, da se je znesel nad volkom. Medtem ko je bil Štefan bolj samotarski in zamišljen v celodnevno delo, pa je Tinej ves čas, tudi ob delu, igral na orglice. Oba s Štefanom sta znala marsikaj narediti in popraviti vsako orodje, »od zoba na grabljah do ojnice pri vozu«. Rad je pomagal ljudem, a je tudi silno rad razkazoval svojo moč. Z marsikom je stavil, da lahko dvigne ali prestavi to ali ono težko breme. Tako kot Štefan je imel tudi Tinej zelo rad živino, celo pogovarjal se je z njo. Tudi on bi bil rad kupil parcelo v gozdu, pa se je zapletlo zaradi nejasnosti z mejniki. In tudi on se je pravdal s sosedom in izgubil. Med drugo svetovno vojno je bila Tinejeva družina izseljena in v izgnanstvu je še kako prišla prav njegova moč. O Štefanu pripovedujejo, kako so ga v Gorjah nekajkrat opijanili, da so ga lahko ogoljufali pri kartah. Štefan sicer ni pil, dovolj je bilo, da se je zapila njegova žena. Tinej pa je rad večkrat pogledal v kozarec.³⁶

Avtor povesti o zatrniškem silaku je bil direktor Šport hotela na Pokljuki, zato je prav gotovo veliko slišal o Kofčarjevem Štefanu. Povest razkriva več Štefanovih lastnosti in prepričana sem, da niso naključne. Za Tineja pa tudi radi verjamemo, da je bil Štefanov sorodnik.

35 Ime od tod, ker so v tem okroglem kladivu luknje za ročaje, ki naj bi bili videti kot ovnovi rogovi. Za ročaje je poprijelo več delavcev, da so lahko dvignili kladivo.

36 V resnici je bil Simon Urevc zmeren v pijači.

Vojko Polanc me je spraševal, kaj menim o njegovem prapradedu Štefanu. Ali je bil junak ali morda samo posebnež ali čudak?! Lahko bi rekli, da je bil vse troje. Prav gotovo je bil posebnež, če je z lahkoto opravljal dela, ki jih drugi niso zmogli. Že po svoji ogromni postavi se je razlikoval od drugih, bil je sila pogumen in tudi o kočljivih rečeh si je upal misliti s svojo glavo. V *SSKJ* (1998: 929) izvemo, da je *posebnež* »poseben, nenavaden človek«. Poseben človek pa je tisti, ki ima lastnosti, značilnosti, po katerih se razlikuje od drugih ljudi. Seveda gre tu tudi za sposobnosti, ki jih drugi nimajo. Etimološko pridevnik poseben izhaja iz *posebni*, kar je prvotno pomenilo: »ki je (sam) za sebe, ločen (od drugih)« (Snoj 1997: 474). Od posebneža do čudaka pa ni velike razdalje; slovar razlaga, da je čudak »čudaški človek, ki se po nazorih, navadah loči od drugih ljudi in je navadno zaprt vase« (SSKJ 1998: 109). Etimologija čudaka pa izhaja iz istega korena kot čudo (rod. čudesa); praslovansko čudo je nastalo iz indoevropskega *keuHdes*, kar je prvotno pomenilo, »kar se opazi, o čemer se sliši« (Snoj 1997: 77). Zgled za geslo *posebnež* v *SSKJ* (1998: 929): »posebneži in čudaki«, nam pritrjuje, da ljudi takih lastnosti uvršča v bližino. Tudi *junak* je človek, ki ima posebne lastnosti; prvotno je pomenil mladeniča, izraz pa izvira iz praslovanščine: *junakb* (Snoj 1997: 205), izpeljan je iz *junb*, kar pomeni »mlad«. V *SSJK* je junak v enem izmed ekspresivnih pomenov »človek, ki opravlja stvari, za katere je potreben velik napor«. Prav gotovo velike napore laže premaguje mlad človek. V bohinjškem govoru je znana *prgliha* (primera) za majhnega otroka, ki je močan in je hitro zrasel, da je *že cev jōnak*. Velja tudi za pogumnega otroka: »jest pa prov koražno za njo, kət b rekov, kogá səm za n jōnak« (Cvetek 1993: 90). Prav tako velja za starčka, ki je še pri močeh: *se [saj] ste šā cev jōnak*. Za močnega človeka pa rečejo tudi, da je *močm kət junc*;³⁷ izraz prav tako izhaja iz praslovanskega korena *junb* (mlad).

Kofčarjev Štefan ustreza vsem pomenom junaka kot »dejanški« človek in kot »glavna oseba« v literarnih in bohinjških folklornih pripovedih o njem. Kadar teče beseda o glavnem junaku kakega literarnega dela, preprost človek tudi hoče vedeti, zakaj se glavna oseba imenuje junak, saj so nekatere osebe vse kaj drugega kot pa junaki. Matjaž Kmecl (1996: 209) pojasnjuje, da izraz izvira iz klasicizma, ko je bil glavni literarni lik še junak v pravem pomenu besede. V prvem

37 *Junc* v bohinjških govorih pomeni samo bika, ne pa mladega vola.

novoveškem evropskem romanu, Cervantesovem *Don Kihotu*, pa gre že za tako imenovanega klavnega junaka.

Kofčarjov Štefan je bil pravi junak zaradi svoje nadnaravne moči, zaradi ogromne postave in izredne pridnosti, ki se je kazala še posebej pri težakem delu, pri katerem je nesebično pomagal tudi drugim. Predvsem pa je Kofčar užival junaški ugled zaradi neverjetne korajže in svobodomiselnosti, saj si je upal zoperstaviti strogim zastopnikom oblasti. Še več, za povrh jih je še osmešil in jim uničil orožje. Morda bi kdo razmišljal, da bi bilo bolj junaško obleči vojaško suktnjo in se boriti na bojnem polju. A prav to, da ni kazal zvestobe dunajskemu cesarju, da bi mu služil v nesmiselnih vojnah in s tem zapravljal svojo mladost in morda tudi življenje, to pa so mu šteli za najbolj junaško držo. Kajti kazni za take upornike so bile zelo hude in izogibanje vojski so lahko plačali tudi z življenjem. Kljub napihnjenim geslom o zvestobi do domovine Štefan ni čutil nobene državljske dolžnosti. Zavezan je bil svoji zemlji in ožji bohinjski »domovini«. Tako ali tako v tistem času »[n]arodna zavest pa še ni bila postala splošna lastnina kmetskega prebivalstva« (Krošl 1941: 27). Tudi to, da si je Štefan sam vzel pravico do divjega lova, je bilo silno pogumno in nevarno dejanje. Lovrenc Beznik je pripomnil: *Ta glavno je pa to, da s jo vupov žandarjam pokončat orožje, pa da j tkuj težk kamän uzignov, da so se ga vsä ustrašlā* (TZ, L. Beznik). Zdravko Sodja ima Štefana za človeka *izven normale* (TZ, Z. Sodja), kar naj bi pomenilo, da takega posebneža ni med običajnimi ljudmi.

Iz folklornih povedk spoznamo, da je Štefan veljal za redkobesednega in preudarnega možakarja, ki ni maral nespametnega in praznega govorjenja. A kar je rekel, je imelo svojo težo tudi v humornem smislu. Takšni so vsi »dobesedni« navedki njegovega govora. Njegov humor spominja na Krpanovega, vendar je bil Martin precej zgovornejši. Ko je Štefan žandarju skrivil puško, mu je dejal, da bo še boljje neslo okrog vogla. V drugi varianti je vrnil žandarju skrivljeno puško in mu rekel, da se bo vrnil domov, on pa naj gre, kamor hoče. In spet je v tretji varianti žandarju obrnil vso uniformo narobe in ga gnal naprej ter ukazal, *da bova šla zdej pa drgač napre*. Težko skalo je v žgočem soncu na Ljubljanskem gradu kar poosebil: *Midva pa nava* [ne bova] *dog tle*. V Čučkovi povedki je ohranjen še njegov dvogovor z ženo, ko ji je dejal, da naj mu prinese malo kruha, potem ko je že pojedel celo štruco s štrukeljci vred. In ko je pripomnila, da mu ga je že postavila na mizo, je odvrnil, da je te skorjice že pomlel. Povedal pa je tudi, da kdor se ne naje dovolj enkrat na dan, ni *näč vredän*. Iz zgodb izvemo še, da je puško pustil pri Debeli skali in žandarju ukazal, da ne sme takoj za njim. Na gradu je še vprašal, ali lahko premakne kamen. Ko ga je sosed

tožil, so v sodno odločbo zapisali njegovo obrambo na zatožni klopi. In to je vse, kar se je ohranilo v do zdaj znanih pripovedih o njegovem govornem položaju. Pripovedovalci njegovih zgodb poudarjajo, da se je o njem vedelo še marsikaj, a da je to *žã tkuj deleč nazaj, da se j žã práce pozabivo* (TZ, L. Beznik).

Prva objavljena zgodba o lokalnem junaku Štefanu je že med obema vojnama zastavila korak zunaj domače doline. Postal je tako rekoč tudi literarni junak z imenom Gregor Galjot (Primožič 1932/33); zgodbo je ilustriral akademski kipar in slikar Tine Kos, literariziral pa tudi Fedor Bevc (1987). Leta 1993 pa sta izšli narečni pripovedi o Štefanu (Cvetek 1993: 231–2, 233–4): prvo, »Kofčarjev Štefan«, je v koprivniškem govoru povedal Andrej Urh (1909–1997),³⁸ drugo pa je v bitenjskem govoru prispeval Štefanov sorodnik Franc Čuden (1905–1994)³⁹ in ga imenoval še z domačim imenom rojstne hiše: »Čætñjakov Štefan«. Prva zgodba je izšla v *Bohinjskih pravljicah* v narečni in knjižni obliki (Cvetek 1999: 13–7) z ilustracijo akademskega slikarja Rudija Skočirja. Zbirka je leto pozneje izšla tudi v angleškem in nemškem prevodu (Cvetek 2000) z naslovoma "Štefan Kofčar" in „Der Kofčar-Štefan“.⁴⁰ Povedka o bohinjskem silaku je bila objavljena še v zbirki pripovedi o slovenskih junakih in zgodovinskih osebnostih *Moč ti je dana* (Šmitek 2005: 46); urednik jo je pod naslovom »Kofčarjev Štefan« nekoliko priredil in ponovno prevedel v knjižni jezik. V »spomin in slovo« bohinjskemu rojaku Fedorju Bevcu je na spletnem portalu *Gore-ljudje* dostopna tudi njegova literarizirana zgodba o Štefanu, ki je po uvodnem zapisu domači kmetiji za vedno »zapusstil« svoj »pečat« (Pikon 2009).

ZAKLJUČNI RAZMISLEK

Bohinjski folklorni junak Kofčarjev Štefan nam kot resnična zgodovinska oseba nudi imenitna izhodišča tudi za razmislek o fiktivnih folklornih junakih. Njegovi verodostojni dokumenti izpričujejo vsaj resnične biografske podatke o njem in omogočajo primerjave s tistimi, ki so se v različnih folklornih pripovedih o njem spremenili v skoraj sto osemnajstih letih po njegovi smrti. S primerjavo odkrijemo vzorec domišljjskih prepletov z resničnim ozadjem. Res je, da odpade kar

38 P. d. Andrečov Andrec, Koprivnik 1991.

39 P. d. Čučk, Bitnje v Bohinju 1991.

40 Prevod v angleščino Marta Pirnat Greenberg, v nemščino Doris Debenjak.

nekaj poetičnega leska, če razlagamo »poezijo mita kot življenjepis, zgodovino ali znanost« (Campbell 2007 [1949]: 281). A se povsem ne strinjam s tem, da »jo ubijemo« (prav tam). S to zadrego se srečamo tudi pri zapisu narečnih besedil in njihovem prevodu v knjižni jezik. Če želimo predstaviti duhovno kulturno dediščino širšemu krogu ljudi in jo ohraniti za prihodnje rodove, moramo žrtvovati tudi nekaj pristnega. Vendar je v vsakem »iskalcu« mita toliko izvirne in poetične ustvarjalne moči, da zmore nanovo oživiti podobe iz daljnega časa in njihove vzorce, ki »služijo kot vpliven slikovni jezik za prenašanje tradicionalne modrosti« (nav. delo: 288). Te ne navdihujejo samo umetnikov in filozofov, temveč poživljajo smisel tudi najbolj preprostemu človeškemu življenju.

Z resničnimi junaki, kakršen je (bil) Kofčarjev Štefan, pa se ljudje raje identificirajo, čeprav vedo, da *vse pa le ni res*, saj se že vsakdanje novice hitro spremenijo od ust do ust in se pomešajo z neresničnimi podatki. Pozabljene podrobnosti iz davnega življenja izjemnih posameznikov pa se zapolnijo tudi z mitičnimi elementi, ki povezujejo »nezavedno s polji praktičnega delovanja, ne iracionalno, marveč tako, da omogočajo [...] praktično razumevanje dejanskega sveta« (Campbell 2007: 288, 289).

»Izmišljeni« dogodki pa znajo biti celo bolj prepričljivo predstavljeni kot resnično zgodovinski. Slednji so v folklornih pripovedih mnogokrat postavljeni v druga zgodovinska obdobja, kar smo ugotovili tudi v tem prispevku.

Ko se je Kofčarjova zgodba širila, ponavljala in spreminjala, je nastalo več variant. Arhetipske usedline, ki so se prepletle z resničnimi dogodki, so ustvarile svojevrsten Kofčarjev mit, ki ga njegovi potomci varujejo kot verodostojnega. Že v literarizirani pripovedi Fedorja Beveca izvemo, da so Štefanu sojenice ob rojstvu napovedale usodo; začela se je uresničevati takrat, ko bi bil moral služiti cesarju. Rado pa se mu je pritaknilo tudi sorodstvo z velikani ali ajdi, od katerih naj bi morda podedoval nadnaravno moč. Ker je bil zaradi svoje silne moči, neutrudnega in težaškega dela odmaknjen od sovaščanov, je že za časa življenja vzbujal posebno pozornost, ki se je spogledovala z nadnaravnim svetom. Težki kamniti skladi pa so tudi že sami po sebi vzbujali misel na nekdanje velikane, o čemer priča bohinjsko folklorno izročilo. Štefanova afiniteta do kamnitih gmot, ki jih je neprestano obdeloval, je to samo še potrjevala. Zanj so bile te gmote živa snov z arhetipskimi koreninami davnih simbolnih komunikacij. Z njimi je meril svojo moč, saj se z njo ni mogel pred nikomer enakovredno postavljati. Ljudje so razmišljali, da je Štefan v svoji koži najbrž drugače doživljal svet in ljudi okoli sebe in seveda tudi samega sebe.

Štefanu so torej že za časa življenja pripisali kaj neverjetnega; marsikatero njegovo resnično junaštvo pa je zbledelo v več kot stoletju po njegovi smrti. A je še v večji meri presešlo meje resničnega ter se v lokalnem okolju uvrstilo ob bok slovenskim folklornim in literarnim junakom. V pričujočem prispevku se je »pomeril« kar s šestimi silaki svojega kova. Prva dva sta Martin Krpan z Vrha pri Sveti Trojici in rezijanski Löl Kotlič, tretji je teharski junak Mlinarjev Janez, potem pa še gorenjski korenjak Štempihar iz Olševka nad Kranjem. Še najbolj pa je Štefan podoben svojemu bohinj-skemu sosedu Tineju Grčanu z Zatrnika. Za upodobitev Gašperja Galjota iz Lipančje vasi pa je avtorju tako ali tako služila Štefanova zgodba.

Kofčarjev mit pooseblja tisti segment bohinjske identitete, ki predstavlja vrednote trdega dela, zavezanost domači zemlji in domačemu kraju, izjemen pogum, avtonomnost, suverenost, pomoč sočloveku in boj za osebne pravice in svoboščine.

REFERENCE

Arhivski viri

Arhiv rodovine Čuden, zasebna last (Vojko Polanc); v tem arhivu so tudi rokopisni zapiski Vincenca Čudna (1932–2017) in Mirka Čufarja (1931–2011).

Arhiv Republike Slovenije – AS (Personalne zadeve učiteljstva, št. 1665 in 1666; teh. enota 72, Uslužbeni list).

Literatura

Baskar, Bojan 2008 'Martin Krpan ali habsburški mit.' *Etnolog* 18: 75–93.

Baš, Angelos, ur. 2004 *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bently, Peter, ur. 1996 (1995) *The Hutchinson Dictionary of World Myth*. London: Hutchinson.

Berk, Ari 2009 (2008) *Velikani ali Codex giganticum: Zgodbe o skrivnostih*. Radovljica: Didakta.

Bevc, Fedor 1987 'Kofčarjev (Klobučarjev) Štefan (Bohinjski Martin Krpan)'. V: *Bohinjski zbornik*. Jože Dežman, ur. Radovljica: Skupščina občine Radovljica. Str. 166.

Campbell, Joseph 2007 (1949) *Junak tisočeriš obrazov*. Nova Gorica: Eno.

Chevalier, Jean in Alain Gheerbrant 1995 (1969) *Slovar simbolov: Miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cotterell, Arthur 1998 (1996) *Miti in legende: Ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: DZS.

- Cvetek, Marija 1993 *Naš voča so včas zapodval: Bohinjske pravljajce*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi); 5).
- 1996 'Janez Mencinger in bohinjsko ljudsko pripovedništvo.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36(1): 14–9.
- 1999 *Bohinjske pravljice*. Ljubljana: Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov (Zbirka Umetniška slikanica).
- 2000 *The Tales from Bohinj - Märchen aus Bohinj*. Ljubljana: ZDSL(U) (Zbirka Umetniška slikanica).
- 2005 'Bajeslovno izročilo v bohinjskem folklornem pripovedništvu.' *Traditiones* 34(2): 179–216.
- Dapit, Roberto in Monika Kropelj, ur. 1999 *Visoko v gorah, globoko v vodah: Velikani, vile, povodni možje*. Radovljica: Didakta. (Zakladnica slovenskih pripovedi).
- Goljevšček, Alenka 1988 *Med bogovi in demoni: Liki iz slovenske mitologije*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Sledi).
- Hladnik, Miran 2002 'Pa začnimo pri Krpanu.' *Sodobnost* 66(2): 227–30.
- Kmecl, Matjaž 1996 *Mala literarna teorija*. 4., popr. in dop. izd. Ljubljana: Mihelač in Nešović.
- Knez, Franček 2009 *Ožarjeni kamen*. Ljubljana: Sanje.
- Kočevar, Ferdo 1892 *Mlinarjev Janez slovenski junak ali vplemenitba Teharjanov*. 2., popr. in pred. natis. Celje: D. Hribar. Dostopno na <<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-CP7SO12G>>.
- Kravji bal 1985 *Kravji bal v Bohinju: 30 let: 1954-1985*. Bohinj: Turistično društvo Bohinj - Jezero.
- Kropelj, Monika 1995 *Pravljica in stvarnost: Odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*. Ljubljana: ZRC SAZU (Zbirka ZRC; 5).
- Krošl, Anton 1941 *Zemljiška odveza na bivšem Kranjskem (organizacija in delo zemljiškoodveznih organov 1849-1853)*. Doktorska disertacija. Dostopno na: <<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SLUHYLSD>>.
- Lah, Klemen in Andreja Inkret 2002 *Slovenski literarni junaki*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Mali leksikon).
- Levstik, Fran 2009 *Martin Krpan z Vrha: I. in II. del*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Matičev, Milko 1956 'Ljudska proza.' V: *Zgodovina slovenskega slovstva I.: Do začetkov romantike*. Ljubljana: Slovenska matica. Str. 119–38.
- 1963 'LöL Kotlič – Krpan iz Rezije.' *Sodobnost* 11(1): 250–4.
- Mencinger, Janez 1961–66 *Zbrano delo I–VI*. Ljubljana: DZS.
- Paternu, Boris 1978 'Levstikov Martin Krpan med mitom in resničnostjo.' *Slavistična revija* 26(3): 233–52.
- Pikon, Janez 2009 'Sladka gora.' Spletni vir: <<https://www.gore-ljudje.net/novosti/49192>>, 7. 9. 2017.

2013 'Kofčarjev čevdr.' Spletni vir: <<http://www.gore-ljudje.net/novosti/99264/>>, 3. 9. 2017.

Primožič, Ivan 1932/33 'Gregorja Galjota težka skala.' *Naš rod* 4(6): 167–9.

Rozman, Valentin 1916 *Vojak: Njegove dolžnosti in pravice. Vzroki in namen vojn*. Dunaj.

SSKJ 1998 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS (Slovarji DZS).

Snoj, Marko 1997 *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Cicero).

Stanonik, Marija 2001 *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

2004 *Slovstvena folkloristika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Stecher, Reinhold 1993 (1986) *Sporočilo gora*. Ljubljana: Župnijski urad Dravljec.

Sveto pismo 2001 *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod*. 2., pregl. izd. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Škrinjnar, Peter Pavel 2004 *Tinej: Pripovedi*. Zgornje Gorje: [Samozaložba].

Šmitek, Zmago 1998 *Kristalna gora: Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Forma 7.

2004 *Mitološko izročilo Slovencev: Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.

2005 *Moč ti je dana: Slovenske pripovedi o junakih in zgodovinskih osebnostih*. Radovljica: Didakta (Zakladnica slovenskih pripovedi).

2007 *Videnja pokrajine: Naravni in namišljeni prostori v slovenskem ljudskem izročilu*. Radovljica: Didakta (Zakladnica slovenskih pripovedi).

2012 *Poetika in logika slovenskih mitov: Ključi kraljestva*. Ljubljana: Študentska založba (Koda).

Veber, Ivan 1986 *Gozdovi bohinjskih fužinarjev*. Bled: Gozdno gospodarstvo Bled.

Ustni viri

Terenski zapiski (TZ) 1992–2017 (po pripovedih informatorjev):

Beznik, Lovrenc (1935), Boljtarjev, Zg. Gorjuše.

Cvetek, Ivana (1914–2009), Zg. Švicova, Srednja vas.

Kunaver, Jurij (1933), prof. dr., Ljubljana.

Polanc, Vojko (1968), Ribčev Laz.

Smukavec, Marija (1932–2017), Gregorčkova Minka, Podjelje.

Sodja, Zdravko (1936), Korošičov, Koprivnik.

Štepec, Marko, mag., muzejski svetnik, Muzej novejšje zgodovine, Ljubljana.